

Rapport 2012:11

Arkeologisk undersökning

Förhistoriska aktiviteter intill ett vattendrag

RAÄ 168
Väderstadverken
Vallsberg 1:34
Väderstad socken
Mjölby kommun
Östergötlands län

Emma Karlsson

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Förhistoriska aktiviteter intill ett vattendrag

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Tidigare undersökningar av RAÄ 168	5
Övriga undersökningar i närområdet	8
Frågeställningar	8
Metod	8
Resultat	9
Sydöstra området – schakt 1-2	9
Nordvästra området – schakt 3-5	14
Slutsatser	14
Referenser	16
Tekniska uppgifter	17
Bilaga 1. ¹⁴ C-dateringar	18
Bilaga 2. Fyndlista	22
Bilaga 3. Ritningar	24

Omslagsbild: Undersökningsområdet mot väster. I bakgrunden pågår arbete med utbyggnaden av Väderstads-Verkens industri. Foto: Emma Karlsson, ÖLM.

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM
AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandsmuseum.se • www.ostergotlandsmuseum.se

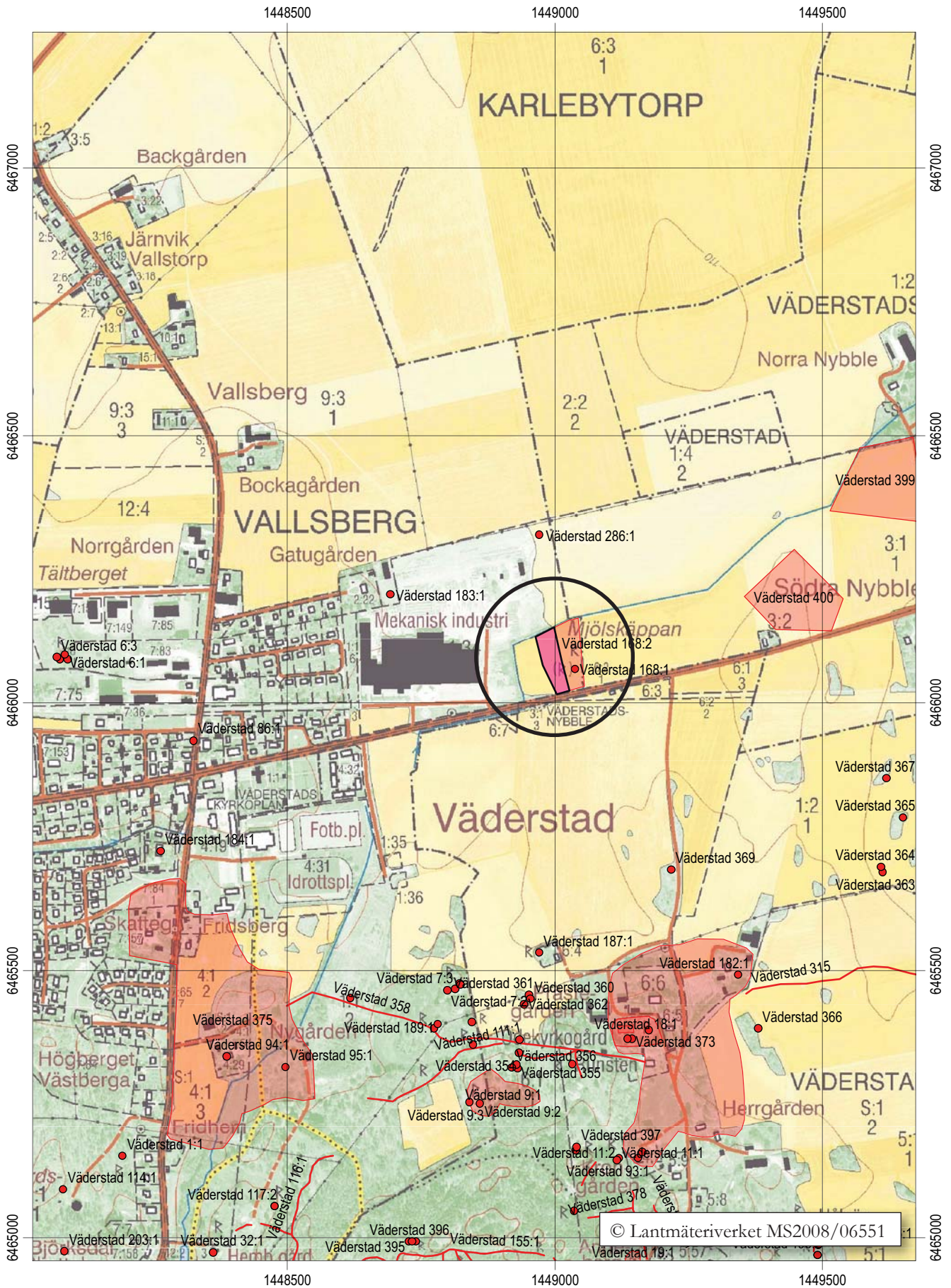
Sammanfattning

Östergötlands länsmuseum och Riksantikvarieämbetet UV Öst genomförde i januari 2007 en arkeologisk undersökning inom RAÄ 168:2, Väderstad socken, Mjölby kommun, Östergötland. Arbetet utfördes med anledning av anläggandet av en parkerings- och uppställningsplats för Väderstad-Verken AB. I undersökningsområdets sydöstra del framkom ett flertal kulturlager samt några härdar. Det yngsta av lagren har tolkats som ett äldre matjordslager. Lagret, som innehöll skärvsten, brända och obrända ben, keramik och lerklining, överlagrades av ett par av härdar från yngre bronsålder/föromersk järnålder. Det äldsta lagret utgjordes av ett gråsvart lerlager med inslag av enstaka kolbitar. Kolprov från lagret har daterats till tidigneolitikum och i anslutning till lagret framkom även ett fragment av en tjocknackig slipad yxa. Samtliga lager sammanfaller med en topografisk svacka. Lämningarna ska sannolikt kopplas samman med det större vattendrag som funnits direkt norr om undersökningsområdet. Rimligtvis har området kring vattendraget varit sankt och innehållit mindre vattenansamlingar.

Emma Karlsson
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Observera att markerade fornlämningar avser fornminnesregistret såsom det var vid undersökningstillfället (januari 2007). Skala 1:10 000

Inledning

Det aktuella arbetet föranleddes av anläggandet av en parkerings- och uppställningsplats vid Väderstad-Verken, Vallsberg 1:34, Väderstad socken, Mjölby kommun, Östergötland. Byggnationen var i sig ett led i en större utbyggnad av företagets industrilokaler åt öster. Exploateringsområdet, som var ca 4 000 m², utgjordes av åkermark.

Uppdragsgivare var Väderstad-Verken AB. Fältarbetet utfördes i slutet av januari 2007 efter beslut från Länsstyrelsen Östergötland. Projektet var ett samarbete mellan Östergötlands länsmuseum (ÖLM) och Riksantikvarieämbetet UV Öst (RAÄ) där den förstnämnda var huvudman. Ansvarig för fältarbetet och rapportarbetet var undertecknad.

Då behovet av parkeringen var överhängande hade ärendet en brådslande karaktär. Länsstyrelsen beslutade därför att en delundersökning av RAÄ 168 skulle ske i ett första steg. Resterande områden kom sedan att undersökas under sommarhalvåret 2007. Även dessa undersökningar bedrevs som samarbetsprojekt mellan ÖLM och RAÄ, då med RAÄ som huvudman (Sköld i manus).

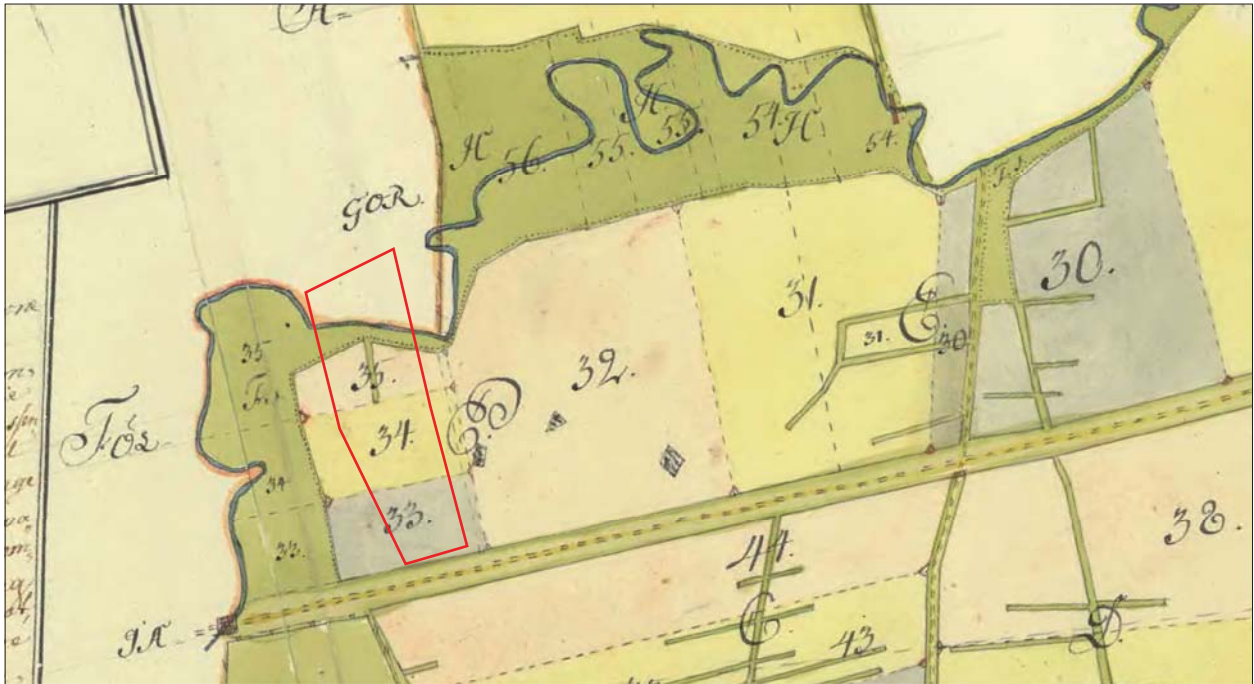
Här bör också nämnas de mycket dåliga väderleksförhållanden som rådde under fältarbetet. Då vintern var mycket mild beslutades att fältarbetet kunde genomföras men precis vid fältarbetets start, den 22 januari, slog vädret om till flera minusgrader, blåst och snö. Anläggningar och profiler var därmed tvungna att grävas, rensas och dokumenteras inom en och samma arbetsdag eftersom jorden frös över natten. Dessutom försvårades arbetet av de korta dagarna med dagsljus. Vad som ytterligare förvärrade arbetet var att vädret i slutet av undersökningen återigen slog om; tjälen släppte, snö blev regn och schakten blev vattenfyllda. Till det ska läggas att lämningarnas karaktär var betydligt mer komplexa än vad som förväntades.

Områdesbeskrivning

Väderstad ligger i en övergångsbygd med slätt i norr och en mer kuperad terräng i söder. Landskapet är småkuperat med inslag av ängs- och hagmarker. Området är rikt på fornlämningar från sten-, brons- och järnålder samt medeltid. Lämningar från äldre järnåldern, exempelvis i form av stensträngssystem, fossila åkerytter och

Figur 3. Undersökningsområdet mot sydost. Foto: Emma Karlsson ÖLM.

Figur 4. På en storsköfteskarta, upprättad 1761, syns hur vattendraget då slingrade sig genom landskapet. Det aktuella undersökningsområdet är markerat med rött. Skala 1:3000.

gravar, dominerar dock. I samband med ombyggnaden av E4:an gjordes flera omfattande undersökningar kring Väderstad (se t ex Carlsson 2001; Ericsson & Österström 1999; Ericsson m fl. 1999; Petersson 2002; Helander & Zetterlund 2001; Larsson & Molin 1998; Nilsson 2001).

Det aktuella undersökningsområdet utgjordes av åkermark. I norr begränsades ytan av ett större dike. Diket var ett uträtat vattendrag vilken tidigare flutit i en meanderslinga genom området (ex LMS D134-25:3). Söder om området går gamla riksvägen mellan Väderstad och Mjölby och i väster fanns parkeringsplatser till Väderstad-Verken. Strax öster om undersökningsområdet var en låg höjdrygg med uppstickande bergsklackar belägen. På en av berghällarna finns en skålgropslokal med fyra runda, något vittrade, skålgropar registrerad (RAÄ 168).

Nordväst om området, inom Vallsbergs gatugårds ägor, har en pilspets, en skafthålsyxa och en trindyxa påträffats (RAÄ 183). Söder om den gamla riksvägen ligger ett omfattande fornlämningsområde som består av stensträngar, stensättningar och en ödekyrkogård (RAÄ 188-189, 112-113, 18 m fl).

Tidigare undersökningar av RAÄ 168

Boplatslämningarna RAÄ 168 hade undersökts tidigare i samband med två utredningar (Nilsson 2000, Rolöf 2004) och två förundersökningar (Karlsson m fl 2004, Karlsson 2007).

Av dessa undersökningar berör 2000 års utredning och 2003 års förundersökning det nu aktuella området. De två övriga undersökningarna berör områden norr och öster

om undersökningsområdet. Samtliga undersökningar har föranletts av Väderstad-Verkens utbyggnation och detaljplaneläggning.

Utredning 2000

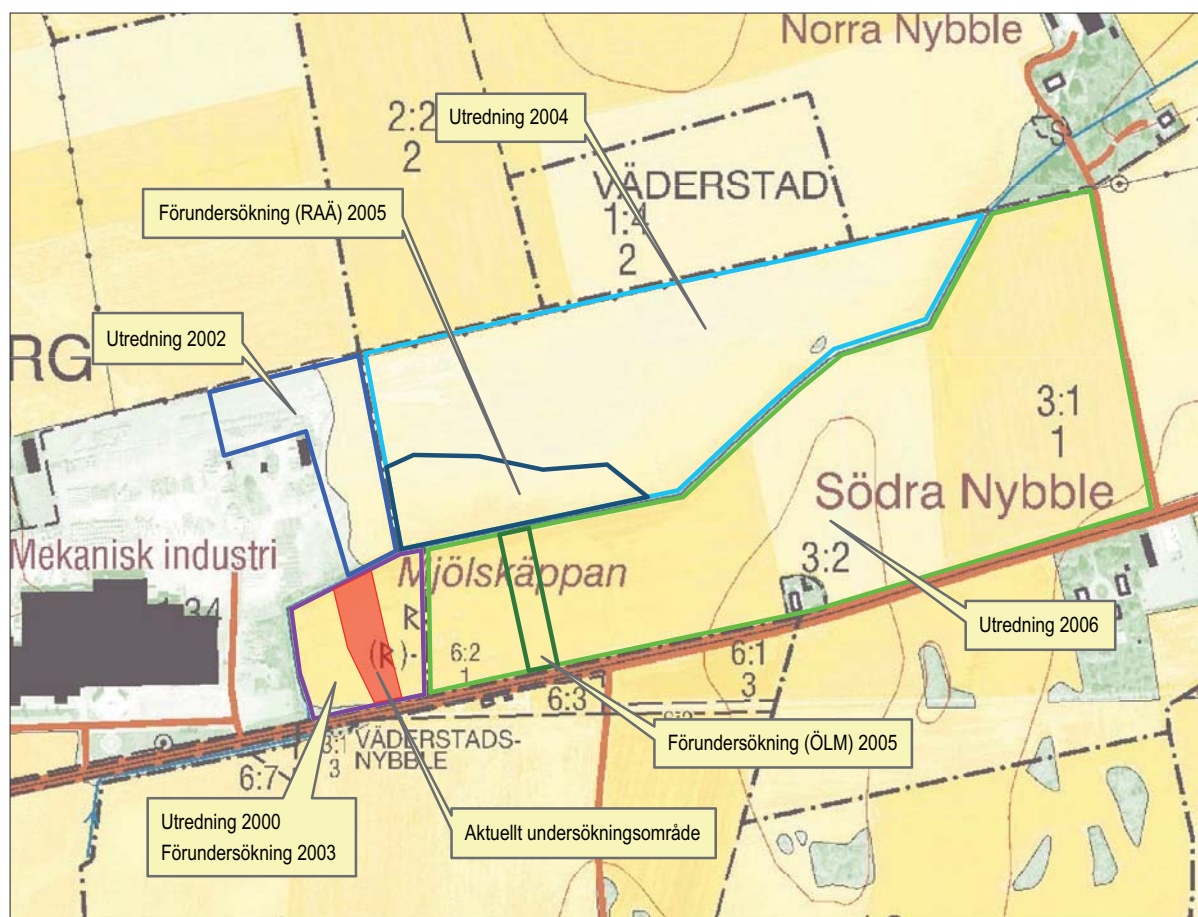
År 2000 gjorde Riksantikvarieämbetet UV Öst en arkeologisk utredning etapp 1 och 2 strax väster om skålgropslokalen, dvs inom det nu aktuella undersökningsområdet. Då framkom ställvis ett mörkt, moigt lager som tolkades som ett ursprungligt ytlager. I botten av lagret fanns bitvis en kraftig uppblandning med sot, kol och skärvsten. Även bränd lera och brända ben förekom. Vidare fann man anläggningar i form av en härdrest, sotfläckar och mörkfärgningar. Lagret och anläggningarna tolkades som boplatslämningar (RAÄ 168) (Nilsson 2000).

Förundersökning 2003

Nästkommande år utförde Östergötlands länsmuseum en förundersökning av boplatsområdet. Vid undersökningen påträffades lämningar i form av äldre matjordslager och kulturlager. Däremot kunde inte de vid utredningen påträffade boplatslämningarna, i form av härdar och mörkfärgningar, återfinnas (Karlsson m fl 2004).

Väster och nordväst om skålgropslokalen påträffades under matjordslagret ett mörkbrunt jordlager, vilket tolkades som ett äldre matjordslager. I vissa schakt noterades ytterligare ett äldre matjordslager/odlingshorisonter. Sammantaget innehöll de äldre matjordslagren enstaka skärvsten samt enstaka rundade bitar bränd lera och

Figur 5. Fastighetskartan med samtliga arkeologiska undersökningsområden markerade. Observera att figuren endast anser undersökningar utförda före den aktuella undersökningen (januari 2007). Skala 1:7000.

brända ben. I något fall påträffades även en bit förhistorisk keramik samt obrända ben. För att bringa klarhet i lagrets tjocklek och huruvida det fanns förhistoriska lämningar under det grävdes det bort på ett par ställen. För att göra så liten åverkan som möjligt på lagret eftersträvades att dessa ingrepp skulle vara minimala. I syfte att få klarhet i de äldre matjordslagrens tillkomst togs prover för analys av makrofossil. Resultatet visade på ett stort inslag av växter som funnits alltsedan förhistorisk tid till nutid. Provrresultaten kunde därför inte användas i tolkningen av lagrens tillkomst. De äldre matjordslagren/horisonterna tolkades härröra från odling troligen under medeltid/historisk tid. Vid kartstudier framkom att de äldre matjordslagrens utbredning överensstämde väl med 1800-talets odlingsmarker.

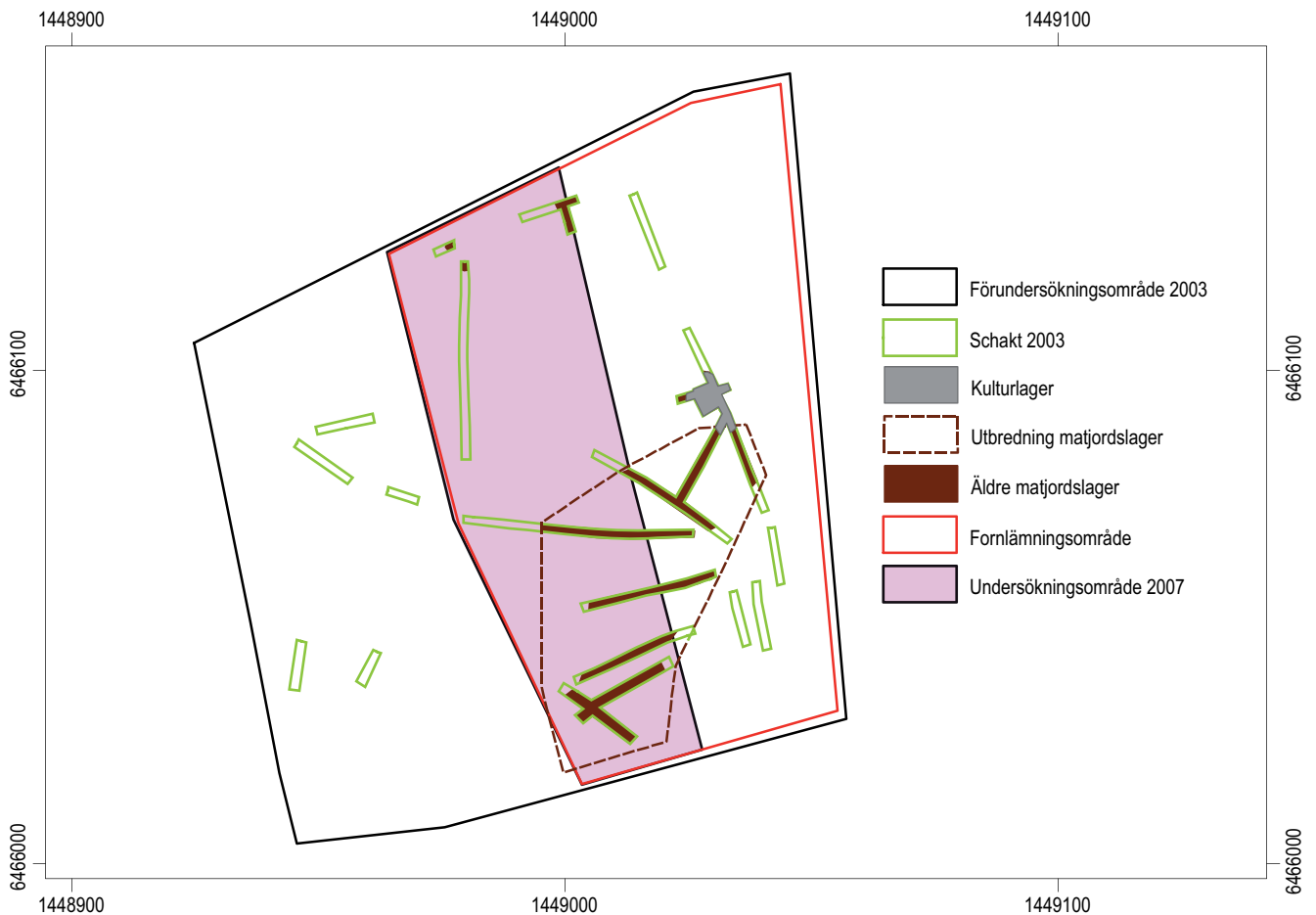
Cirka 20 m norr om skålgropslokalen överlagrade de äldre matjordslagren ett kulturlager. Det bestod av lera som var kraftigt mörkfärgad, sannolikt av organiskt material samt sot och kol. Det organiska materialet tolkades höra samman med vattendragets äldre sträckning och eventuella våtmarker i dess närhet. Under detta kulturlager framkom ytterligare ett kulturlager. Till karaktären var det undre lagret mycket likt det första kulturlagret men det var något gråare till färgen.

I dessa två kulturlager grävdes en kvadratmeterstor ruta och materialet genomsköts på hackbord. Lager 1 var ca 0,2 m tjockt och lager 2 var 0,1 m. I det översta lagret (L1) påträffades rikligt med brända ben, förhistorisk keramik, bränd lera samt flint- och kvartsavslag. I det underliggande lagret (L2) avtog dock fyndmängden markant. Här påträffades keramik men endast ett fåtal bitar brända ben.

Strax söder om provrutans fanns en kol- och sotlins i ytan av kulturlager 1. I denna hittades 29 bitar keramik vilka bedömdes vara delar från ett och samma kärl. Liksom med de äldre matjordslagren togs makroprover i syfte att få klarhet lagrens tillkomst. Analys av växtmakrofossil utfördes från material taget från kulturlager 1. I provet från kulturlagret fanns dock endast ett förkolnat sädeskorn. Sädesslaget kunde ej bestämmas.

En mynningskårva, påträffad i L2, daterades till romersk järnålder. Även den övriga keramiken kunde preliminärt dateras till äldre järnålder men en datering till yngre bronsålder kunde dock inte helt uteslutas. Keramiken kan givetvis inte ge en datering av kulturlagren som helhet. Ett kolprov från det översta lagret (L1) daterades med hjälp av ^{14}C -analys till 1880-1740 f Kr, d v s äldre bronsålder.

Figur 6. Översikt över 2003 års förundersökningsresultat samt det aktuella undersökningsområdet. Skala 1:1500.

Det översta kulturlagret (L1) tolkades som utkastlager och/eller avfallslager från mänsklig aktivitet. Tolkningen av det underliggande kulturlagret (L2) var dock mer osäker. Det kan röra sig om ett kulturlager men även en äldre matjordshorizont/våtmarksindikerande lager. Kulturlager 1 tolkas således som något slags avfalls-/utkastlager från en förhistorisk boplat. Denna boplat bör ha haft sitt centrum på höjdryggen strax öster om undersökningsområdet. Lämningarna tolkades även kunna höra samman med förhistoriska aktiviteter med rituella och religiösa drag. Det var framförallt den stora mängden brända ben som pekade på detta. I gravgömmor från brons- och järnålder påträffas sällan hela bemängden från en kremerad individ. Det är inte klarlagt hur resterande ben hanterats men i samband med arkeologiska undersökningar i anslutning till och på gravfält har man hittat utspridda brända ben (t ex Abbetorp, Östergötland och Lunda, Södermanland).

Det finns också en koppling mellan skålgropar och brända ben. Skålgropar kan tolkas som platser där ben krossats och malts för att släppa fram kraften till en ny fruktsamhet och återfödelse (Kaliff 1997). Närheten till skålgropslokaler och vattendraget är också intressant. Inte sällan finns det en anknytning mellan skålgropar, vatten och eld. Ett exempel är de arkeologiska undersökningarna vid Järnstad, Stora Åby socken i Ödeshögs kom-

mun (Björkhager m fl 2000). Där påträffades skålgropar under en skärvstenshö, som i sin tur låg intill en större våtmark. De äldsta delarna av skärvstenshögen daterades till äldre bronsålder och tolkades som en lämning efter en rituell handling, där eld, sten och vatten har varit viktiga element (Karlsson m fl 2004).

Huruvida de brända benen i kulturlagret var efter människa eller djur kunde inte fastställas vid förundersökningen, då sådana resurser inte fanns. I samband med den aktuella undersökningen gjordes dock en osteologisk genomgång av materialet från 2003 års undersökning. Ben efter människa kunde då inte identifieras i materialet (Nyberg muntligen).

Utredning 2004

Boplatlämningar har även påträffats vid en utredning norr om diket, nordost om ovan beskrivna lämningar. Dessa har bedömts höra samman och har därmed samma fornlämningsnummer, RAÅ 168. Vid utredningen kunde det konstateras att de bäst bevarade lämningarna låg i släntlägen och i flacka sänkor. Inom dessa områden var jordlagren tjockare än på höjdlägena och lämningarna hade därmed legat skyddade från att skadas av plöjning. På höjdlägena var lämningarna mycket sönderplöjda och bedömdes inom några områden vara så förstörda att det inte var motiverat att undersöka dem ytterligare.

Jordlagren i svackorna innehöll bland annat skärvsten och bränd lera som sannolikt härrör från de sönder-/ bortplöjda lämningarna på höjdlägena (Rolöf 2004:7f).

Sedan den aktuella undersökningen av RAÄ 168 utfördes har samtliga lämningar från 2004 års utredning förundersökts (Sköld i manus).

Förundersökningar 2005

Ovan nämnda del av RAÄ 168, norr om diket, var år 2005 föremål för en arkeologisk förundersökning. Vid förundersökningen drogs flera längre sökschakt i vilka flera jordlager dokumenterades. Lämningarna tolkades höra samman med odling. Inga vidare arkeologiska åtgärder föreslogs varvid området kunde exploateras (Sköld i manus).

År 2005 utfördes ytterligare en förundersökning inom RAÄ 168. Undersökningsområdet låg cirka 130 m öster om skålgropslokalen och undersökningen föranleddes av en vägbyggnation. I områdets södra del framkom ett mörkare jordlager under matjorden. Lagret, som var 0,20-0,35 m tjockt, innehöll enstaka skärviga stenar och kolstänk. Under lagret var bottenlera vilken även den innehöll enstaka kolstänk. Kol från jordlagrets övre respektive nedre del har daterats med hjälp av ¹⁴C till 1430-1310 f Kr samt 1770-1530 f Kr, d v s äldre bronsålder. Kol från bottenleran har daterats till 2830-2480 f Kr, d v s mellaneneolitikum (Karlsson 2007).

Jämfört med lagren som påträffades vid förundersökningen år 2003 påminde lagret mer om de äldre matjordslagren än kulturlagren. Lagret tolkades som rester efter boplatslämningar som plöjts sönder eller alternativt som äldre matjordslagren. I de övriga schakten påträffades endast enstaka skärviga stenar och några vidare arkeologiska åtgärder föreslog ej (Karlsson 2007).

Övriga undersökningar i närområdet

Utredning 2002

År 2002 genomfördes en arkeologisk utredning nordost om det nu aktuella undersökningsområdet. Vid undersökningen påträffades två sönderplöjda härddar, fyra flacka gropar och dessutom noterades en mängd skärvsten i åkerytan. Lämningarna tolkades representera en förstörd boplat. I rapporten framhålls att åkerytan brukats intensivt som testyta för Väderstad-Verkens jordbruksmaskiner vilket troligen medfört att lämningarna blivit förstörda (Elfstrand 2002).

Utredning 2006

Under hösten 2006 genomfördes en omfattande arkeologisk utredning etapp 2 inom ett område mellan Västerstad-Verken och gården Norra Nybble. Utredningsområdet angränsade i öster till 2003 års förundersökningsområde av RAÄ 168 och i norr mot, ovan nämnda, 2002 års utredningsområde. Fornlämning

påträffades inom tre områden: I anslutning till RAÄ 168 påträffades äldre matjordslagren och kulturlager. I kulturlagret återfanns förhistorisk keramik, bränd lera och brända ben. Vidare fanns ett område med anläggningar med sot/kol och skärvsten samt enstaka brända ben och en stensamling, RAÄ 400. Längst i väster påträffades äldre odlingshorisonter med fynd av bränd lera, brända ben och bränd flinta samt en härd (RAÄ 399). Fynden pekade på en datering till senneolitikum – äldre bronsålder (Österström 2007).

Sedan den aktuella undersökningen av RAÄ 168 utfördes har samtliga lämningar från 2006 års utredning förundersökts (Sköld i manus).

Frågeställningar

Förundersökningsresultatet visade att ett äldre matjordslagren, troligen från medeltid/historisk tid, skulle komma att beröras av den aktuella undersökningen (se figur 6). Likaså fanns indikationer från utredningen att det kunde finnas enstaka, förmodligen skadade/sönderplöjda, förhistoriska anläggningar. Vidare konstaterades, utifrån historiska kartor, att ett vattendrag funnits strax norr och väster om undersökningsytan. Till de förväntade undersökningsresultaten kopplades ett antal centrala frågeställningar:

- Vad representerar det äldre matjordslagret? Är det rester efter en förhistorisk boplat som plöjts sönder under medeltid/historisk tid eller är det rester efter åkrar? Hur tjocka är lagren och vad innehåller de för fynd?
- Finns det förhistoriska lämningar t ex i form av stolphål och härddar under dessa lager?
- Vilken betydelse och funktion har vattendraget för de förhistoriska aktiviteterna på platsen?

Metod

I undersökningsområdets sydöstra del, inom den yta där de äldre matjordslagren framkommit på förundersökningen, inleddes undersökningen med att gräva ett par längre sökschakt. De drogs från impedimentet i öster, delvis utanför undersökningsområdet, mot väster och nordväst. Syftet med utökningen av undersökningsområdet var att kunna dokumentera lagrens fullständiga utbredning samt relation till höjdrönet. I sökschakten grävdes de äldre matjordslagren, skiktvis, bort med maskin och lagren dokumenterades därefter genom profilritning av schaktväggen (profil 1-3). Vidare togs en mindre yta upp i vilken de äldre matjordslagren undersöktes genom grävning av rutor. Lagren undersöktes, i stick om 0,10 m, på hackbord i syfte att samla in fynd för tolkning och datering. Därefter grävdes lagren bort, skiktvis,

med maskin i syfte att fastställa eventuella förhistoriska anläggningar under dem.

Det krävdes dock omprioriteringar av metoden då lämningarnas karaktär delvis var annorlunda än vad som förväntats samt att den dåliga väderleken försvårade arbetet. Rutgrävningen kom att bli någon mindre omfattande än planerat. Istället öppnades två större ytor upp i det sydöstra delen av området.

Den nordvästra delen av området undersöktes mer extensivt genom att ca 25% av ytan banades av i syfte att fastställa eventuella förhistoriska anläggningar.

Dokumentationen utfördes genom en kombination av digitala inmätningar med totalstation, fotografering och traditionell handritning. Anläggningarna undersöktes företrädesvis för hand och dokumenterades med profiltritningar, beskrivning samt fotografering. Prover för ¹⁴C-analys samt makrofossilanalys samlades in. ¹⁴C-analyserna utfördes av Ångströmlaboratoriet i Uppsala och Jens Heimdahl, Riksantikvarieämbetet UV Mitt, svarade för makrofossilanalyserna.

Resultat

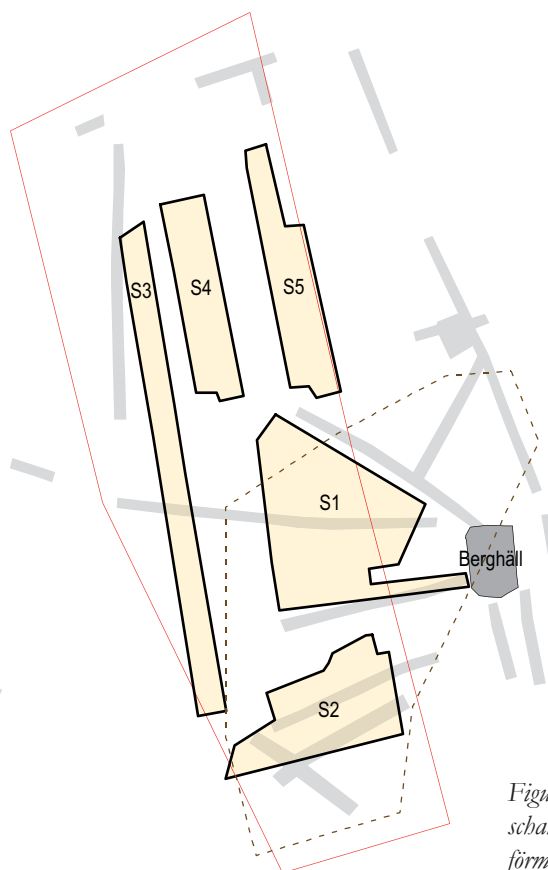
Sydöstra området – schakt 1-2

Redan i det första sökschaktet som grävdes kunde det konstateras att det, förutom ett äldre matjordslagret,

fanns ytterligare minst två lager i området. En liknande lagerföljd kunde dokumenteras i samtliga tre profiler. I anslutning till lagren framkom enstaka anläggningar. Lagren och anläggningar beskrivs nedan i två olika nivåer, ”det äldre matjordslagret” (nivå 1) respektive underliggande lager (nivå 2). Lagren motsvarar dock sannolikt minst tre olika faser.

Nivå 1

Under det översta, sentida matjordslagret (L1) framkom det vid förundersökningen påträffade ”äldre matjordslagret” (L2). Lagret, som bestod av mörk gråbrun lera med enstaka inslag av skärvig och skörbränd sten, var ca 0,3-0,4 m mäktigt. En yta i det norra schaktet innehöll dock rikligt med skärvsten. Lagret påträffades inom ett drygt 15 m brett (Ö-V) och minst 40 m långt (NÖ-SV) område. Två 1x1 m stora rutor av lagret handgrävdes. En av rutorna (R1) var placerad inom ytan där en större skärvstensförekomst kunde observeras. Ruta 1 grävdes till 0,3 m djup och ruta 2 till 0,2 m djup. I den sistnämnda rutan framkom endast fynd i det översta sticket (0-0,1 m). De påträffade fynden bestod av bränd lera samt brända och obrända ben. Mindre bitar bränd lera förekom i samtliga tre stück. En större bit har bedömts vara lerklining (Stilborg muntligen). De brända benen var ojämnt fördelade inom lagret, i ruta 2 (stück 1) framkom 60 fragment medan det i ruta 1 endast framkom 1-4 fragment per

Figur 7. Schaktplan över undersökningsområdet. Förundersöknings-schaktet är markerade med grått och ”det äldre matjordslagrets” förmodade utbredning med streckad linje. Skala 1:1100.

Figur 8. Två provrutor grävdes i lager 2. Över natten täcktes schaktet med isoleringsmattor. Foto: Emma Karlsson, ÖLM.

stick. Obrända ben framkom endast i ruta 2. Förutom dessa fynd framkom två mindre keramikfragment som lösfynd i lagret.

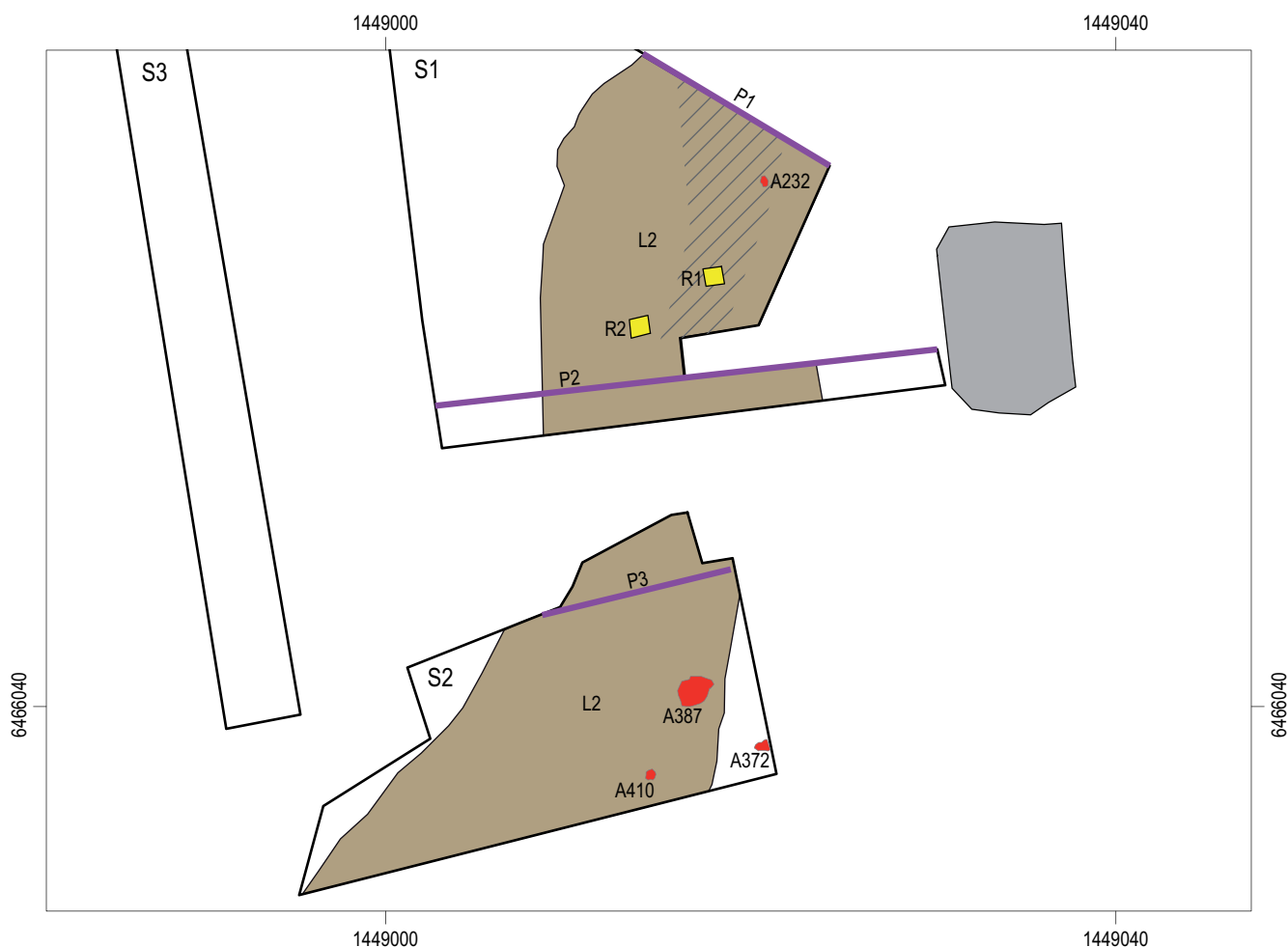
I samband med rutgrävningen gjordes även en noggrann dokumentation av skärvstensinnehållet i lagret. I en av rutorna påträffades betydligt mer sten i det översta skiktet, en tendens som dock inte kunde bekräftas i den andra rutan. Jämför man med profil 1 (inom ytan med rikligt med skärvsten) kan man endast konstatera att stenarna tycks finnas på samtliga nivåer inom lagret.

I toppen av lager 2, ”det äldre matjordslagret”, framkom tre härdar (A232, A387, A410) och i nära anslutning till lagret fanns en fjärde härd (A372). Härden A232 bestod av en ca 0,6 x 0,4 m stor ansamling med skärvsten samt måttligt med sot och kol. I anläggningens ena kant fanns en mindre sotlins och i lagret runt anläggningen återfanns relativt rikligt med bränd lera (15 fragment/53,3 gram) som bedömts vara lerklining (Stilborg muntligen). Leran är tydligt magrad och en del av de större bitarna har även tydliga avtryck efter pinnar.

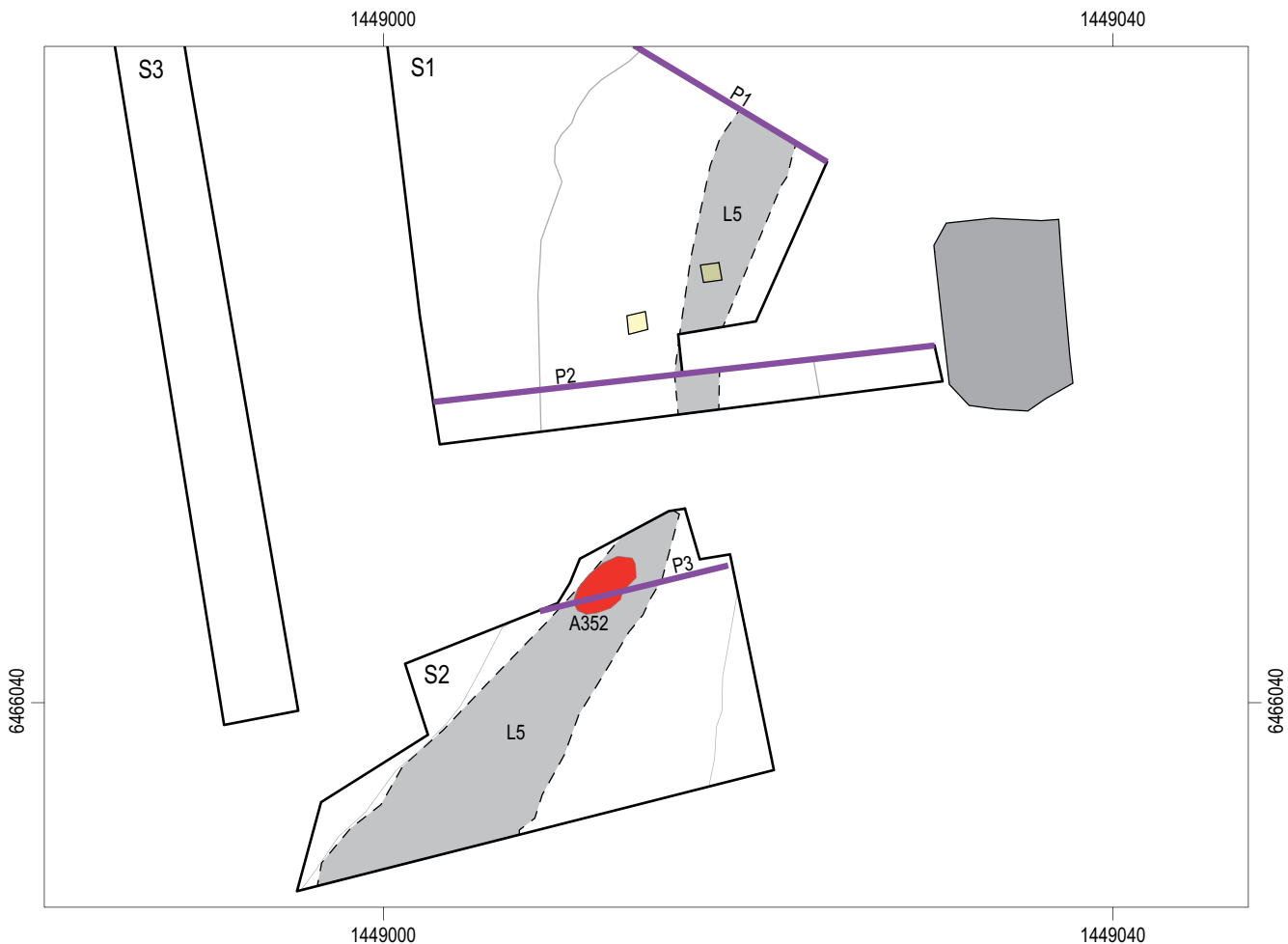
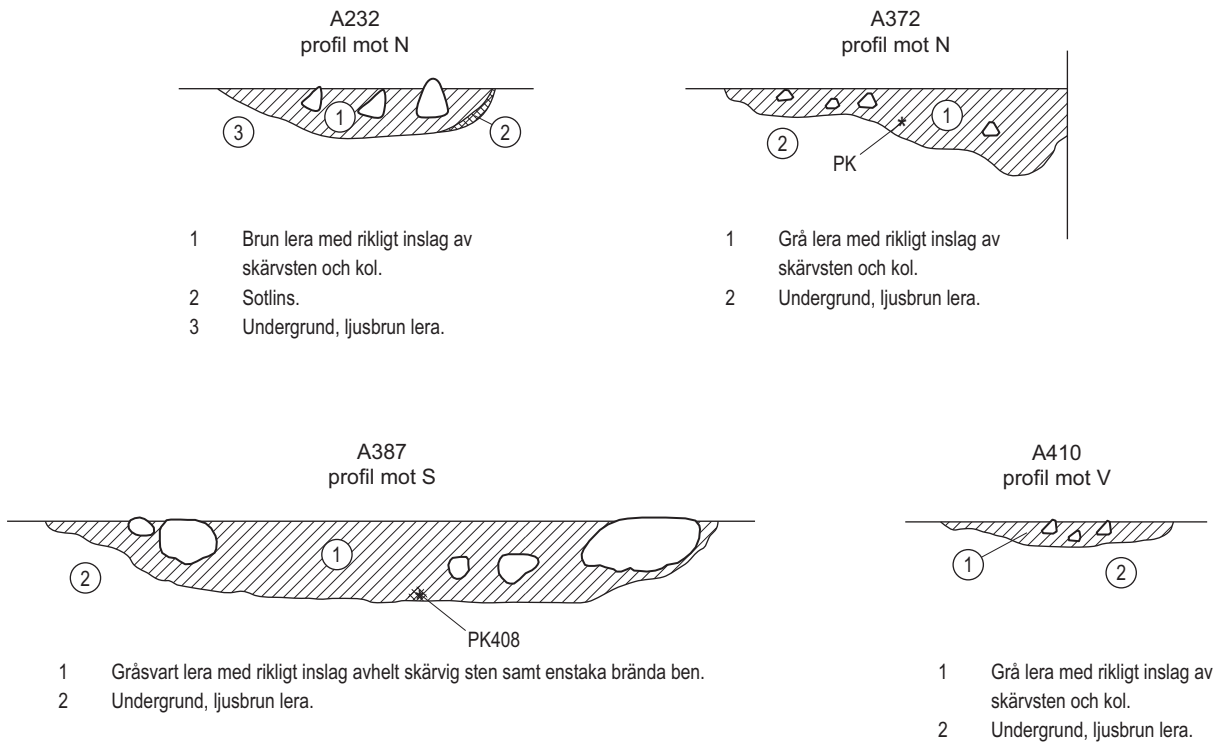
Ett makrofossilprov togs i lagret och resultatet påminner i mycket provsvaren vid förundersökningen. Den

provtagna jorden var påverkad av biologisk aktivitet (bioturbation), d v s att färskt biologiskt material kontinuerligt förts ner av marklevande organismer och därmed blandats med de äldre arkeologiska lämningarna. Därför var det rimligt att bara knyta förkolnat botaniskt material till den arkeologiska lämningen. Den provtagna jorden innehöll stora mängder brända lerfragment, lite träkol samt ett förkolnat hasselnötskal.

Härdarna A387, A410 och A372 innehöll betydligt mer sot och kol än A232. Den förstnämnda var en 2 x 1,5 m stor och 0,2 m djup nedgrävning. I anläggningen påträffades enstaka obrända och brända ben. Härd A410 var betydligt mindre, 0,6 m i diam och 0,06 m djup i vilken fynd av brända ben anträffades. Den fjärde härden, A372, var 0,9 x 0,7 m stor och 0,2 m djup och i denna hittades bränd lera samt obrända och brända ben. Samtliga tre härdar har daterats med hjälp av ¹⁴C-analys. De två härdarna som låg i/på ”det äldre matjordslagret” (L2) har dateringar till förromersk järnålder, 390-160 f Kr samt 360-50 f Kr (Ua-33708-9, 2 sigma). Härden intill lagret är något äldre med en datering till yngre bronsålder – förromersk järnålder 760-400 f Kr (Ua-33707, 2 sigma).

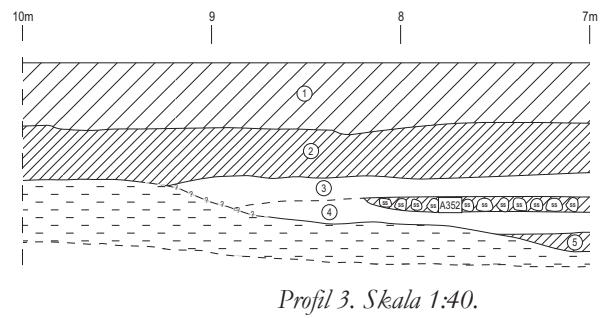
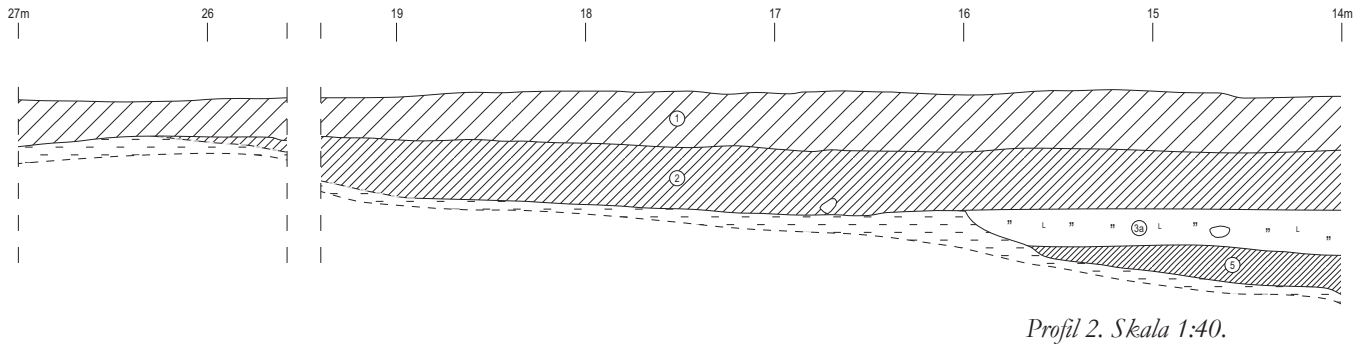
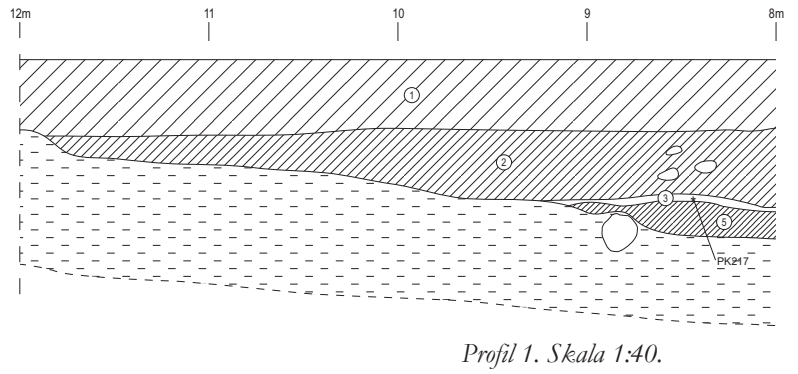
Figur 9. Nivå 1. Plan över sydöstra området med lager 2, ruta 1-2, härdar och profiler markerade. Det skräfferade området avser en yta inom vilken det framkom rikligt med skärvsten i lager 2. I öster är en flack bergvägg. Skala 1:400.

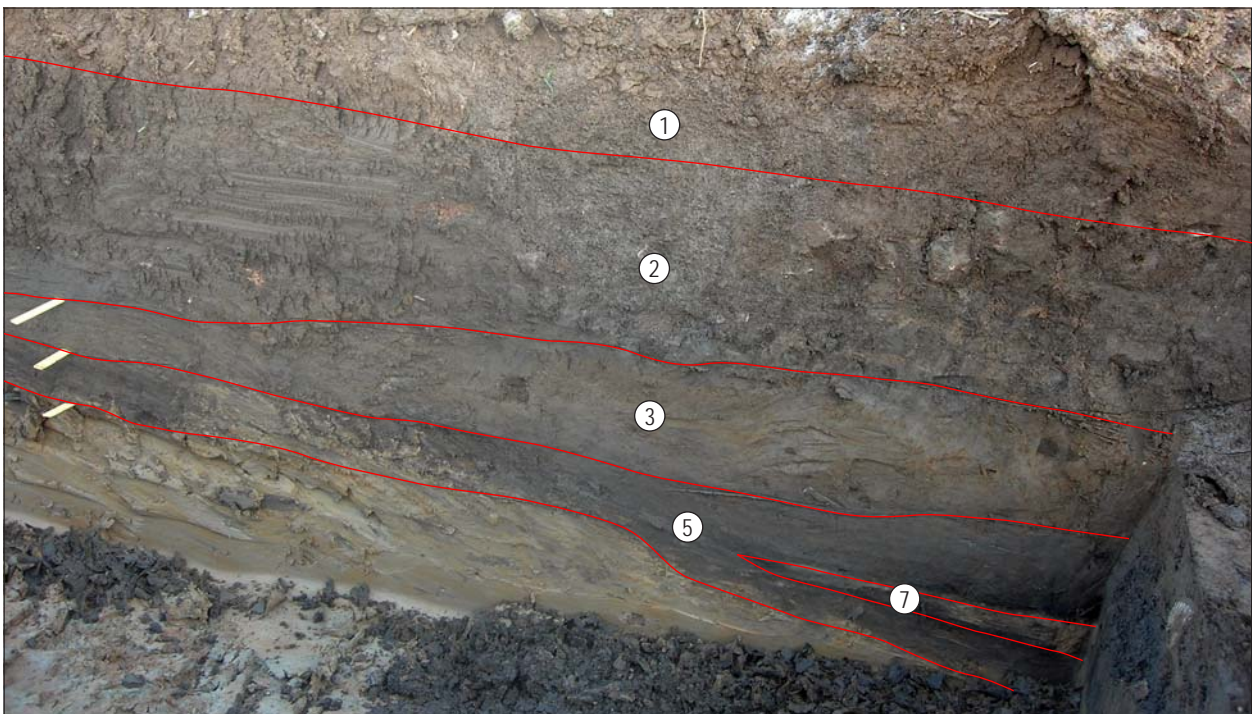
Figur 10. Nivå 2. Plan över sydöstra området med lager 5, härd och lösfynd (F24) samt profiler markerade. I öster är en flack berghäll. Skala 1:400.

Lagerbeskrivning

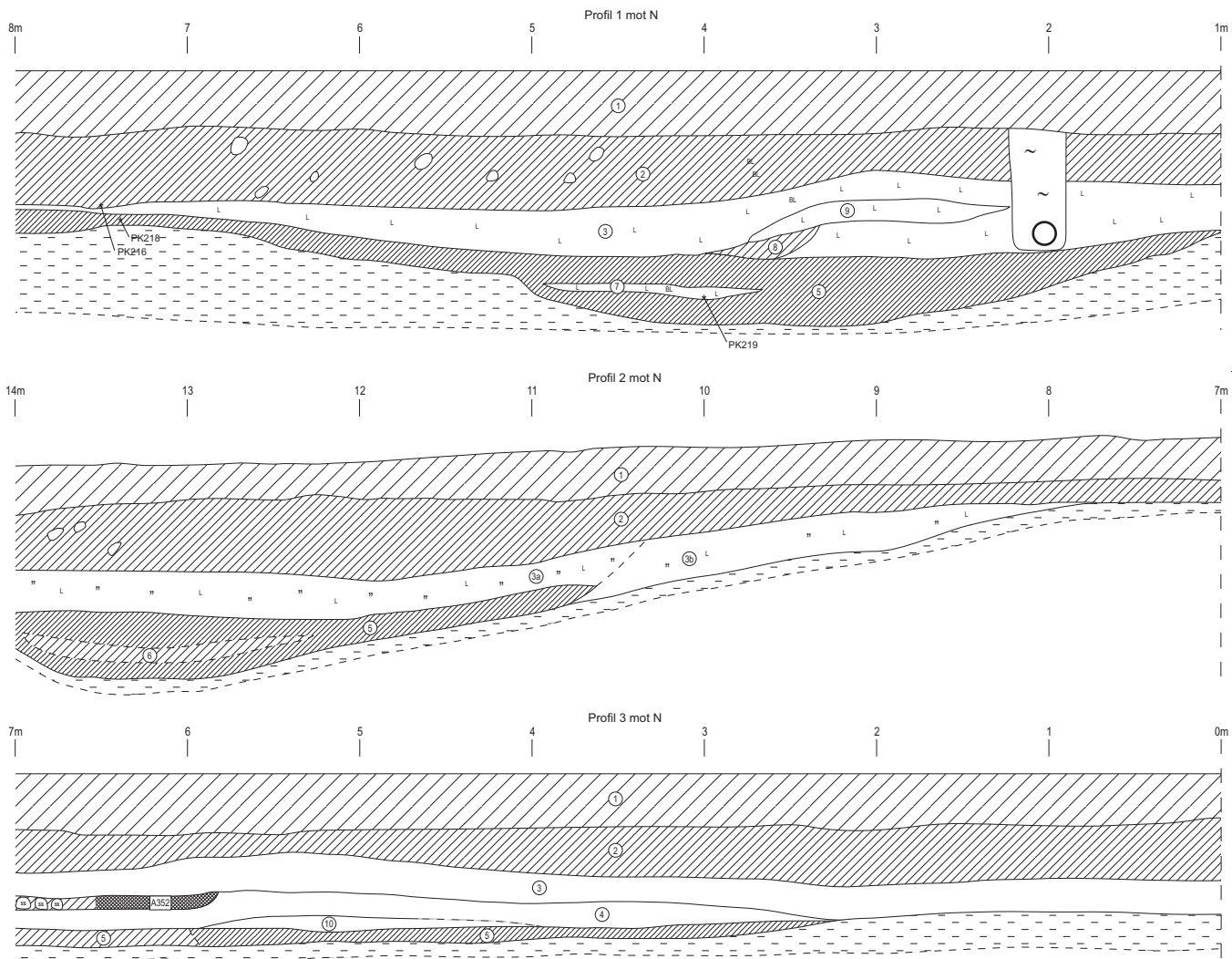
- 1 Matjord
- 2 Äldre matjordslager. Mörk gråbrun lera, rikligt med skärviga och skörbrända stenar, 0,08-0,12 m, enstaka bitar bränd lera.
- 3a Ljusbrun lera, enstaka kolstänk.
- 3b Som L3a, men något ljusare, sannolikt samma lager.
- 4 Gråbrun lera.
- 5 Svartgrå lera.
- 6 Gråsvart lera.
- 7 Ljusbrun lera.
- 8 Gråsvart lera.
- 9 Grå lera.
- 10 Brun lera.

Figur 11, nedan. Lagerbilden i Profil 1 (vid 4-6 m). Foto: Emma Karlsson, ÖLM

Nivå 2

Under "det äldre matjordslagret" L2 framkom ett ca 0,2-0,3 m tjockt lager bestående av ljusbrun, något rödaktig, lera med enstaka kolstänk och något stänk bränd lera (L3). Lagret var mycket likt den orörda bottenleran i färg och sammansättning och var därmed svår att urskilja i plan. Däremot var den markant i profil och dess utbredning sammanfaller i mycket med de underliggande lagren (L4 och L5). Lager 4 kunde endast noteras i profil 3. De tre lagren sammanfaller med en topografisk svacka.

Lager 5, i botten av svackan, var ett svartgrått lerlager med en mäktighet om 0,1-0,4 m. Det var som tydligast och mäktigast (ca 0,4 m) inom områdets norra schakt (profil 1-2). I det södra schaktet hade det otydligare begränsningar i såväl plan som profil (profil 3). Resultatet kan dock ha påverkats av att väderleken var mycket dålig vid tillfället för undersökningen av det södra schaktet. I profil 3 kunde dessutom ett lager (L4) mellan L3 och L5 iakttagas. Lagret bestod av en gråbrun lera och i kontaktytan mellan L3 och L4 påträffades en anläggning A338. Anläggningen (alternativt lagret) var ca 4x2,3 m stor och 0,04-0,08 m djup. Den bestod dels av ett kol-

och sotlager, dels av en större koncentration av skärvig och skörbränd sten. I kol- och sotlagret påträffades ett fragment av en djurtand samt bränd lera som eventuellt kan vara keramik (Stilborg muntligen). ¹⁴C-analys av kolprov insamlades i de två olika delarna av anläggningen/lagret och gav dateringar till äldre bronsålder, 1680-1490 f Kr samt 1410-1210 f Kr (Ua-33705-6, 2 sigma). Den förstnämnda dateringen är från kol i kol- och sotlagret och den andra från skärvstenskoncentrationen.

Förutom ovan beskrivna lager dokumenterades ytterligare några lager/linser i profil 1 och 2 (L6-9). I profil 1 fanns en lins av gul lera i det svartgrå bottenlagret L5. I linsen noterades enstaka stänk av bränd lera och kol insamlat i linsen har daterats till tidigneolitikum, 3790-3640 f Kr (Ua-33710, 2 sigma). Vidare påträffades ett fragment av en tjocknackig slipad yxa i bottenleran i norra schaktet (F24). Typen dateras till tidig – mellanneolitikum.

Samtliga obrända och brända ben har bedömts osteologiskt. Majoriteten av benen kan inte bestämmas närmare än att de härrör från däggdjur. Några tänder identifierades som får/get samt ko (Nyberg muntligen).

Nordvästra området – schakt 3-5

I den nordligaste delen av schakt 2 iakttogs ett tre meter brett stråk med grå lera mot den orörda bottenleran. Lagret grävdes bort med maskin varvid det kunde konstateras att det fanns ett flertal olika leriga lager under den grå leran och att de i norr dessutom överlagrades av den till synes ”orörda bottenleran”. Lagren upphörde vid 1,4 m djup under markytan. Det grå lagret som sågs i ytan ”dök” således ”nedåt” i norr och överlagras där av lera som sannolikt är påförd. Huruvida den förts på av människa eller av någon naturlig jordförflyttning gick inte att fastslå. Det förefaller dock troligt att lämningarna hör samman med uträtningen av det äldre vattendraget. Vid en jämförelse med 1761 års storskifteskarta över området syns tydligt att de påträffades lagren i stort sett sammanfaller med vattendraget. Det är därför sannolikt att de grå leriga lagren är botten av bäcken och att den ”sterila” leran i norr är påförd efter det att vattnet letts om till det stora diket.

I ett av de understa lagren, som bestod gråsvart lera med enstaka inslag av kol och sot, togs ett kolprov för ¹⁴C-analys. Analysen gav en datering till äldre bronsålder 980-810 f Kr (Ua-33704, 2 sigma).

Slutsatser

Svackan, som påträffades i den sydöstra delen av området, tolkades i fält som botten av ett vattendrag – en äldre sträckning av det tidigare meandrande vattendraget norr om undersökningsområdet. Det svarta ler-/kulturager

som påträffades i dess botten (L5) skulle i ett sådant scenario delvis vara rester efter organiskt material/växter som funnits på botten av vattendraget. Vad som möjligen talar emot detta är att lagret inte tycktes innehålla några grövre fraktioner som silt och finsand vilka finns i botten av vattendrag. Utifrån detta är det rimligare att anta att kan det rör sig om en sänka som är avsnörd från ett vattendrag men som regelbundet översvämmas. I en sådan avsätts även lera (Heimdahl muntligen).

Man kan alltså tänka sig att det i anslutning till vattendraget funnits små vattenansamlingar som tidvis varit vattenfyllda, tidvis varit uttorkade och att de med tiden blivit allt mer igenväxta för att övergå till sankmark och därefter försvinna. Det skulle kunna förklara de omvända dateringarna från förundersökningen där kol i det översta lagret fick en datering till äldre bronsålder medan det längre ned i lagerföljden påträffades keramik med datering till romersk järnålder.

Förenklat kan man tänka följande fasindelning: Under tidig- och mellanneolitikum fanns här ett meandrande vattendrag som bildat en alternativt flera vattensamlingar. Aktiviteter i området, exempelvis svedjebränning, har satt sina spår i botten av vattensamlingen i form av kol och enstaka fynd såsom yxfragmentet. Vid undersökningen påträffades en anläggning/lager från äldre bronsålder. Anläggningen överlagrade det svarta bottenlagret och kanske är det nu som vattenytan börjar växa igen för att i slutet av yngre bronsålder/början av förromersk järnålder vara helt igenfylld av jord. Slutligen upphör aktiviteterna i området någon gång under romersk järnålder. Det yngsta

Figur 12. I norr framkom lager som sannolikt ska kopplas samman med den gamla bäckfåran. Foto mot nordväst. Foto: Emma Karlsson, ÖLM.

fyndet på platsen är keramiken från romersk järnålder som påträffades vid förundersökningen.

Det översta av dessa jordlager är ett relativt tjockt lager som innehåller skärersten och fynd såsom keramik, lerklining, obrända och brända ben. Hur har detta lager då tillkommit? Fynden tyder på att hushållsavfall deponerats i området. Möjlighet har svackan utnyttjats för odling och att jordförbättring i form av gödsel och hushållsavfall tillförts ytan i detta syfte. Ett alternativ är att lagret skapats då jord förflyttats och ackumulerats i svackan. Det kan hållas för troligt att det kan vara en kombination av både gödsling/jordförbättring samt att lagren samlats och bevarats i svackan.

Något som lyfts fram vid tidigare undersökningar i närområdet, är att det rör sig om bortplöjda boplatslämningar. Förklaringen känns dock lite långsökt då enstaka anläggningar i form av härdar faktiskt påträffats i området. Om de bevarats; varför skulle det då inte finnas flera? Rester efter några djupare stolphål är även rimligt att finna i ett sådant område. Vid tidigare utrednings- och förundersökningsarbeten framhölls höjdläget öster om undersökningsområdet som ett troligt läge för en boplat. Vid senare undersökningar (Karlsson 2007, Sköld

i manus) har dock inte några som helst spår efter någon boplat påträffats. Har ”det äldre matjordslagret” bildats med hjälp av gödsel och hushållsavfall borde en boplat finnas inte allt för långt borta. Var har denna/dessa då legat? Idag är, som sagt, stora delar av närområdet arkeologiskt undersökt. Ett område som inte är undersökt, där en boplat möjligen kan sökas, är i området strax söder om gamla riksvägen. Ett annat alternativ är att den funnits på platsen för dagens industribyggnad. Stora delar av byggnaden är byggd utan att det föregicks av några arkeologiska utredningar/undersökningar.

Förhoppningsvis kan resultaten från undersökningen sommaren 2007 hjälpa till att kasta ljus över tolkningen av RAÅ 168. Möjligen kan dessa resultat verifiera eller avfärda ovanstående teorier/tolkningar (Sköld i manus).

Slutligen visar undersökningen att de arkeologiska lämningarna i anslutning till äldre vattendrag/våtmarker är komplexa, bland annat vad gäller förståelsen av de processer som skapat lämningarna/lagren. Att förstå och reda ut vad som är natur respektive kultur är svårt och vid framtida arbeten vore det att föredra att närmare samarbeta med kvartärgeolog eller motsvarande kompetens.

Figur 13. Väderleksförhållandena var minst sagt dåliga vid undersökningen. Schakt 2 mot söder. Foto: Fredrik Samuelsson, ÖLM.

Referenser

- Björkhager V, Ohlsén M & Ranheden H. 2000. *Järnstad ett fossilt odlingslandskap*. Östergötlands länsmuseum. Rapport 5:2000.
- Carlsson T. 2001. *Schaktning vid medeltida bytomter norr om Väderstad*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Öst Rapport 2001:4.
- Elfstrand B. 2002. *Sönderplöjda anläggningar under ett ploglager*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Öst Rapport 2002:41.
- Ericsson A & Österström K. 1999. *Lugnet. Boplatslämningar från äldre järnålder och mesolitikum*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Öst Rapport 1999:13.
- Ericsson A & Petersson M. & Ranheden, H. 1999. *Stensträngssystem söder om Väderstads sambälle*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Öst Rapport 1999:45.
- Helander H & Zetterlund P. 2001. *En boplatz i stensträngsbygdens utkant*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Öst Rapport 2001:1.
- Kaliff A. 1997. *Grav och kultplats*. Aun 24. Uppsala.
- Karlsson, E. 2007. *Ny väg vid Väderstad-Verken*. Arkeologisk förundersökning. Östergötlands länsmuseum. Rapport 2007:11
- Karlsson, E., Ohlsén, M. & Räf, E. 2004. *Kulturlager vid Väderstad-Verken*. Arkeologisk förundersökning. Östergötlands länsmuseum. Rapport 2004:33.
- Larsson M & Molin A. 1998. *Nyhem. Stenåldershydda och medeltida röjningsrösen*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Linköping Rapport 1998:23.
- Nilsson P. 2000. *Boplatslämningar invid RAÄ 168 i Väderstad*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Öst 2000:33.
- Nilsson P. 2001. *Vad berättar stensträngsområdet vid Väderstad?* Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Öst Rapport 2001:64.
- Petersson M. 2006. *Djurbällning och betesdrift: djur, människor och landskap i västra Östergötland under yngre järnålder*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm. Institutionen för arkeologi och historia. Uppsala universitet.
- Rolöf, M. 2004. *Arkeologi vid våtmarks-kanten. Anläggningar, lager och lösfynd vid utredning inför planerat industriområde*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Öst Rapport 2004:54.
- Sköld, K. I manus. (Förundersökning öster om Väderstad-Verken.) Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Öst.
- Österström, K. 2007 *Arkeologi längs med ett vattendrag*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Öst Rapport 2007:47.

Muntliga källor

Stilborg, Ole. SKEA, Stilborgs Keramikanalys.

Nyberg, Petter. Osteolog. Östergötlands museum.

Heimdahl, Jens. Arkeobotaniker. Riksantikvarieämbetet UV Mitt.

Historiska kartor

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

D134-25:3. 1761. Storskifte. Väderstad nr 1-6, Väderstad socken, Östergötland.

Tekniska uppgifter

Lokal	Vallsberg 1:34
Socken	Väderstad
Kommun	Mjölby
Län och landskap	Östergötland
RAÄ nr	168
Ekonomiska kartans blad	084 39 (8E 3j Väderstad)
Koordinater	X6466060, Y1449000
Koordinatsystem	RT 90 2,5 gon V
Lst dnr	431-24970-06
Lst beslut	2006-12-27
Lst handläggare	Carin Claréus
ÖLM dnr	590/06
ÖLM projektnummer	530590
Uppdragsgivare	Väderstad-Verken AB
Kostnadsansvarig	Väderstad-Verken AB
Projektledare	Emma Karlsson, ÖLM; Katarina Sköld (f Österström), RAÄ UV Öst
Personal	Fredrik Samuelsson, Mats Magnusson, Erika Räf, ÖLM; Maria Pettersson, RAÄ UV Öst
Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning
Fältarbetstid	22 januari – 1 februari 2007
Fynd	Ja (ÖLMC4606:1-25)
Foto	Ja (digitalt)
Analyser	Ja (¹⁴ C, makrofossil)
Grafik	Emma Karlsson
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr

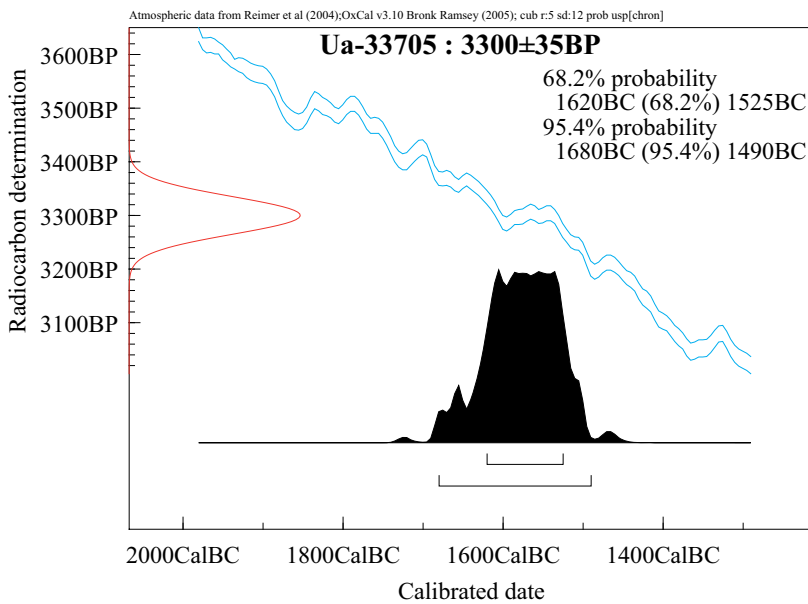
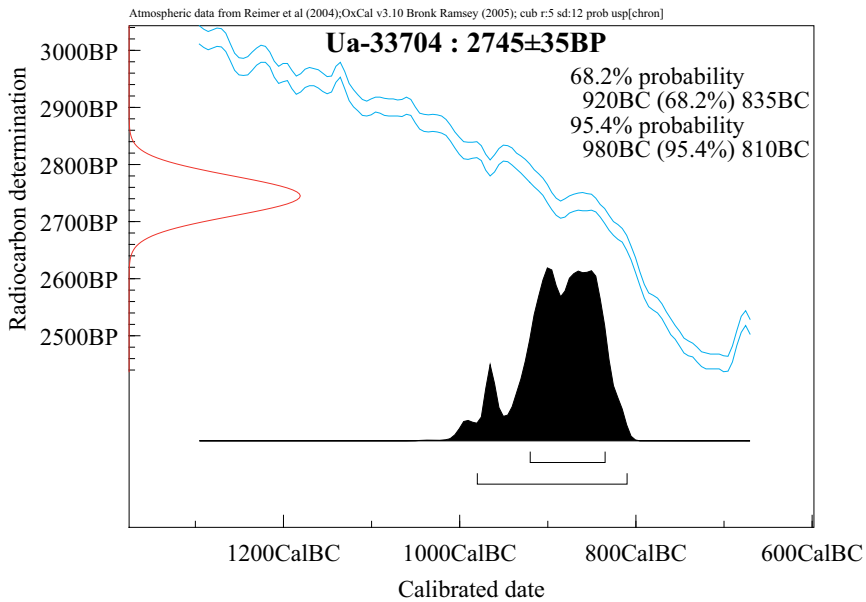
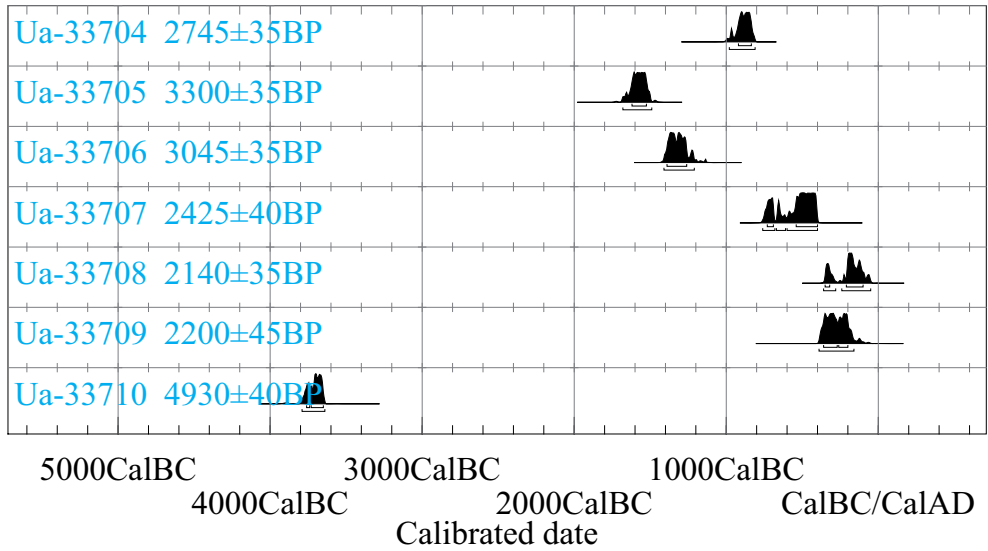
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Ur allmänt kartmaterial
ISSN 1403-9273

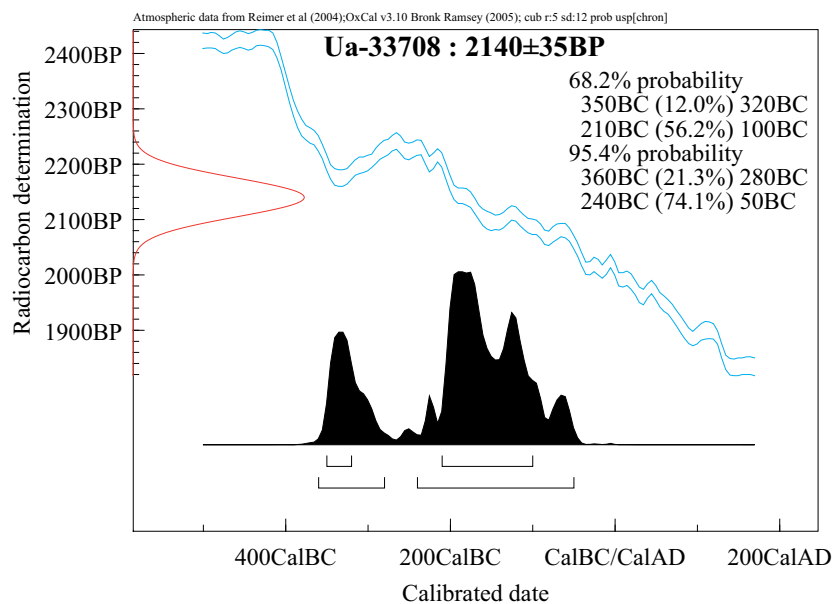
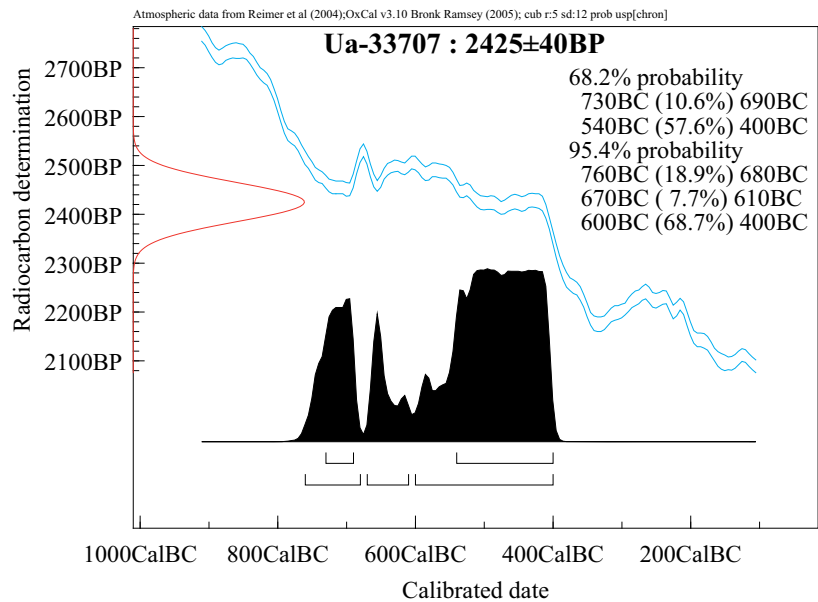
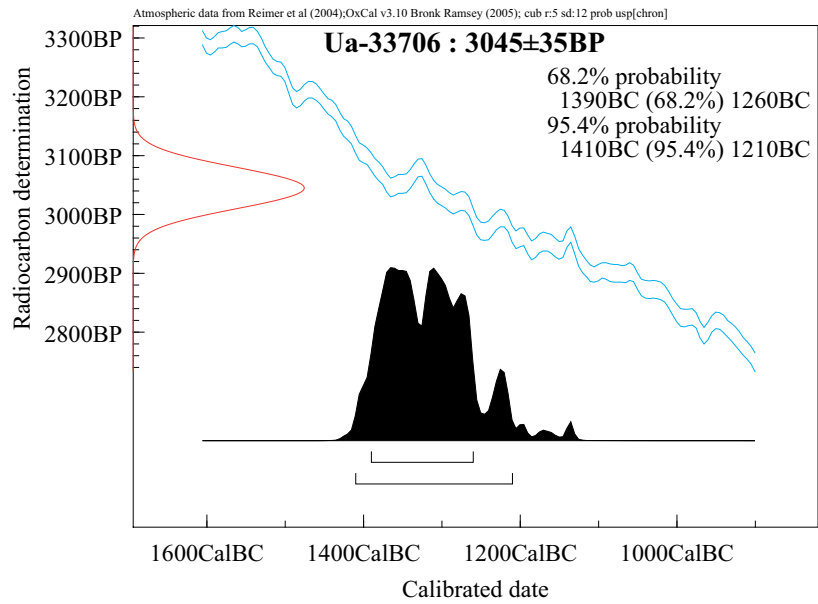
© Lantmäteriverket MS2008/06551
Rapport 2012:11 © Östergötlands museum

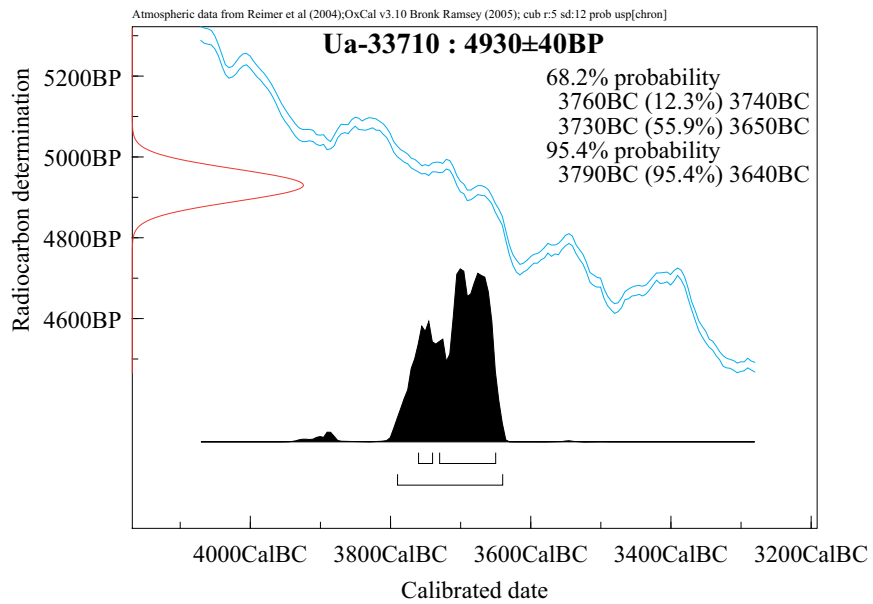
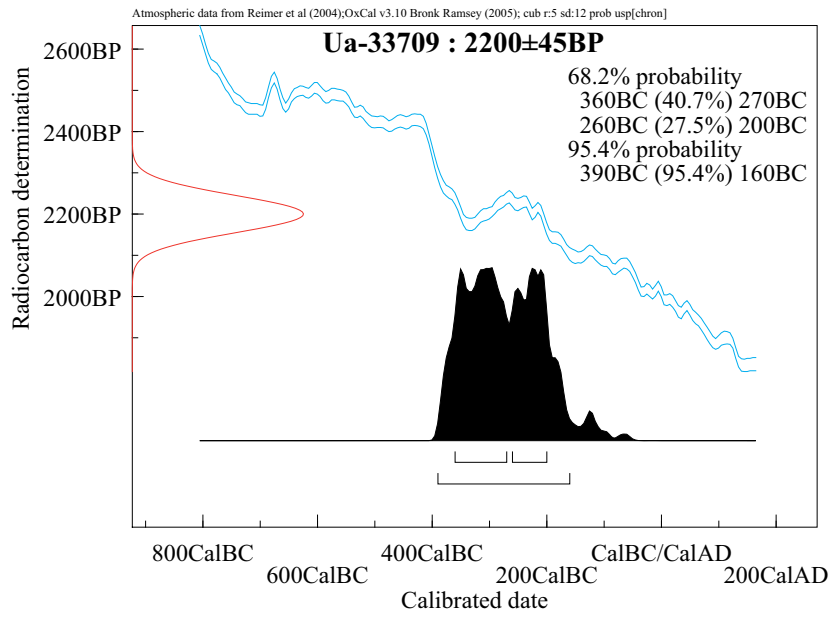
Bilaga 1. ¹⁴C-dateringar

Atmospheric data from Reimer et al (2004);OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]

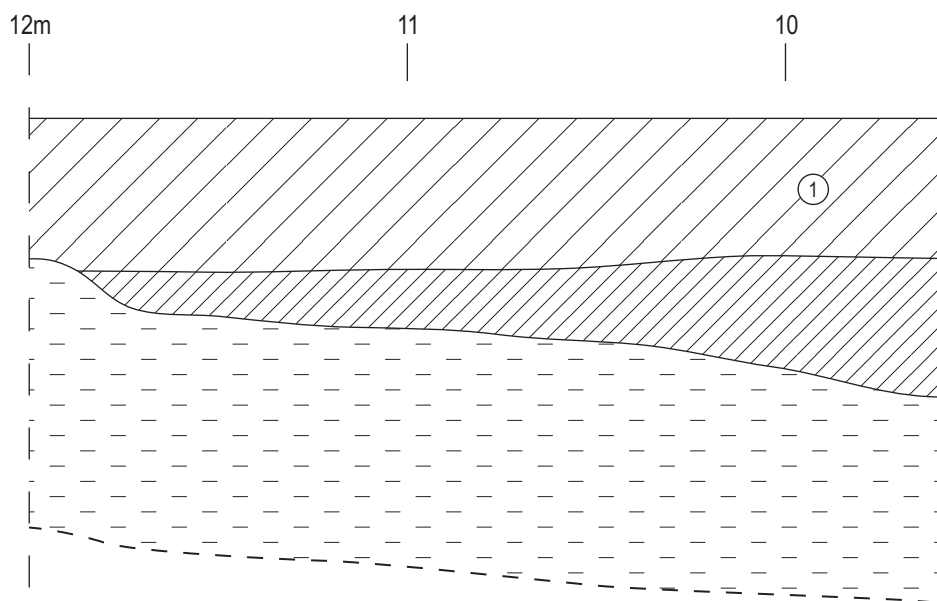
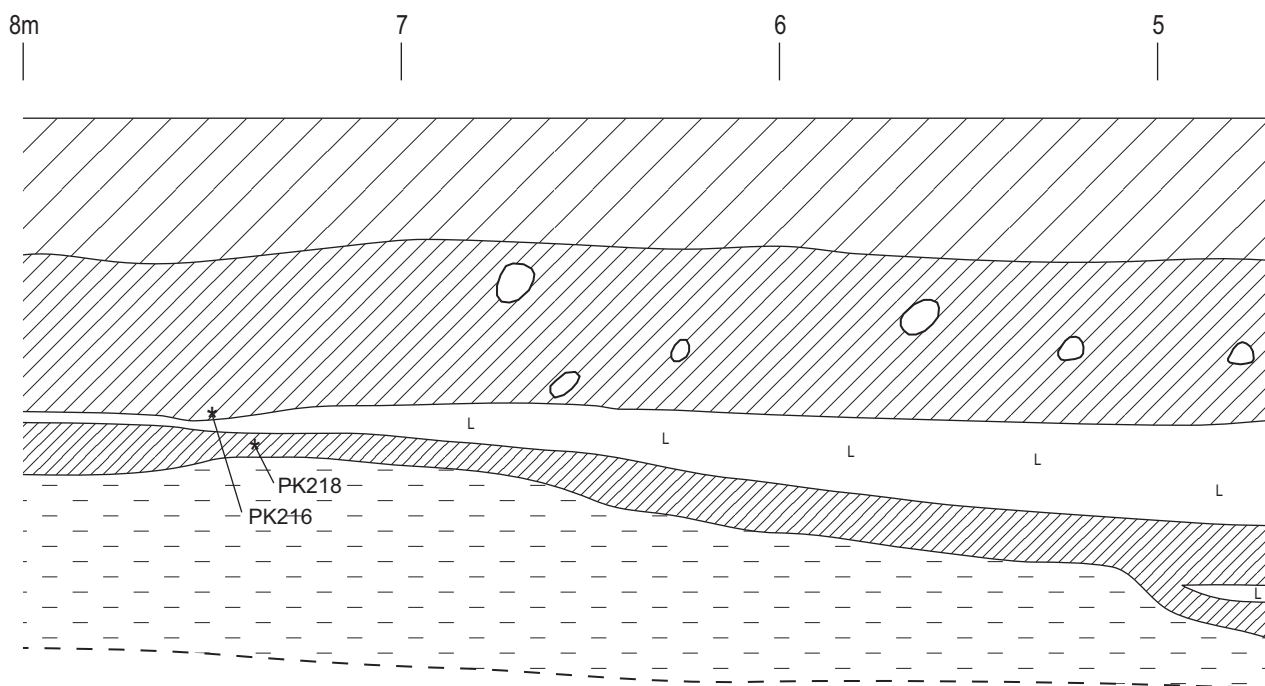

Bilaga 2. Fyndlista

Invnr	Subnr	Antal	Fyndnr	Föremål	Typ	Del	Material	Teknik	Vikt	Fragm	Anlnr	
C4606	01	11		Bränd lera			Lera		6,6	F		
C4606	02	4		Bränt ben			Ben		0,6	F		
C4606	03	9		Bränd lera			Lera		5,5	F		
C4606	04	1		Bränt ben			Ben		0,1	F		
C4606	05	4		Bränd lera	Lerklining		Lera		11,5	F		
C4606	06	1		Bränt ben			Ben		0,1	F		
C4606	07	5		Bränd lera			Lera		0,4	F		
C4606	08	60		Bränt ben			Ben		5,8	F		
C4606	09	25		Ben			Ben		4,4	F		
C4606	10	5		Kol			Kol		0,3	F		
C4606	11	16	F264	Bränd lera	Lerklining		Lera		60,6	F	A232	
C4606	12	4		Kärl			A-gods		3,1	F	A232	
C4606	13	1		Oidentifierat			Kvarts	Slaget	0,3	F	A232	
C4606	15	4	F350	Bränd lera			Lera		3,1	F	A338	
C4606	16	1	F430	Ben		Tand	Ben		2,4	F	A338	
C4606	17	1	F386	Ben		Tand	Ben		2,2	F	A372	
C4606	18	3	F386	Bränt ben			Ben		0,6	F	A372	
C4606	19	1	F386	Bränd lera			Lera		0,4	F	A372	
C4606	20	1	F408	Bränt ben			Ben		0,2	F	A387	
C4606	21	35	F409	Ben			Ben		6,1	F	A387	
C4606	22	1	F423	Bränt ben			Ben		0,3	F	A410	
C4606	23	1	F448	Bränt ben			Ben		1,3	F		
C4606	24	1	F448	Stenyxa			Bergart		72,5	F		
C4606	25	12		Kolprov			Kol		0	F		

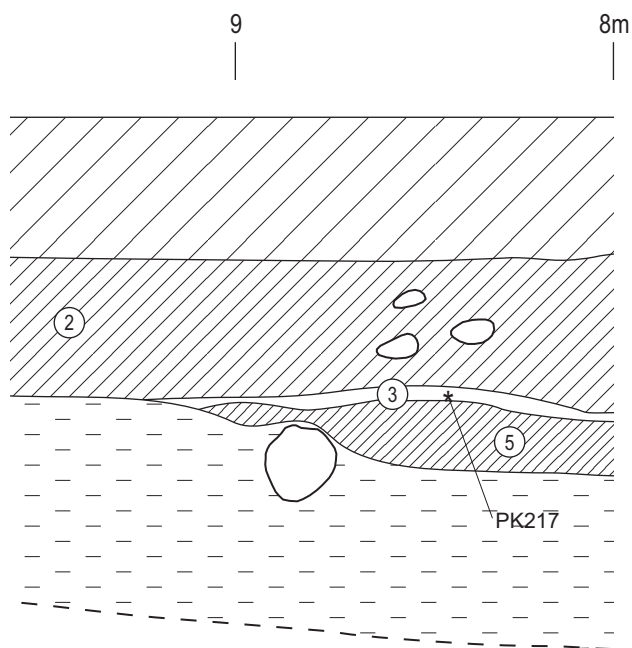
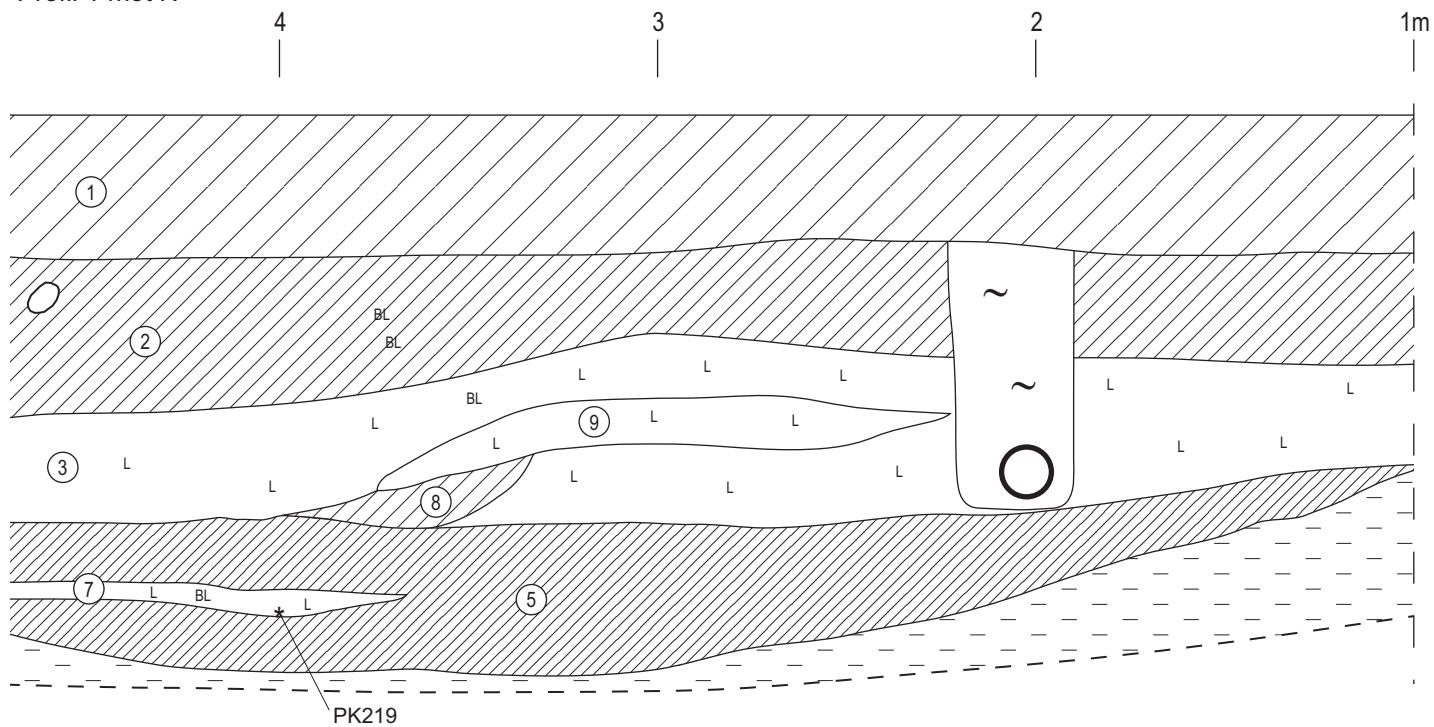
	Ruta	Lager	Anmärkning
	Ruta 1	Stick 1	
	Ruta 1	Stick 1	
	Ruta 1	Stick 2	
	Ruta 1	Stick 2	
	Ruta 1	Stick 3	
	Ruta 1	Stick 3	
	Ruta 2	Stick 1	
	Ruta 2	Stick 1	
	Ruta 2	Stick 1	
	Ruta 2	Stick 1	
		L2	I L2 i anslutning till A232.
		L2	I L2 i anslutning till A232.
		L2	I L2 i anslutning till A232.
			Bränd lera/keramik (ingen tydlig magring).
			Lösfynd.
			Lösfynd. Nacken av en tjocknackig, slipad yxa. Tidig - mellanneolitikum. Stod i bottenleran med nacken neråt.
			Flera kolprover.

Lagerbeskrivning

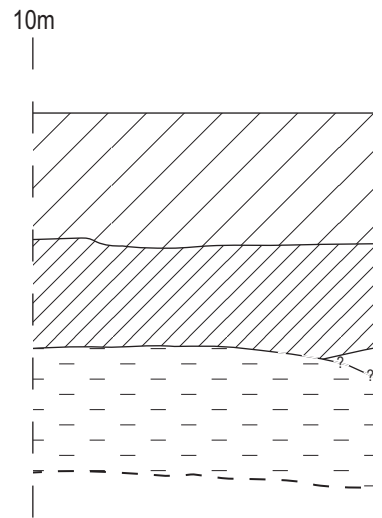
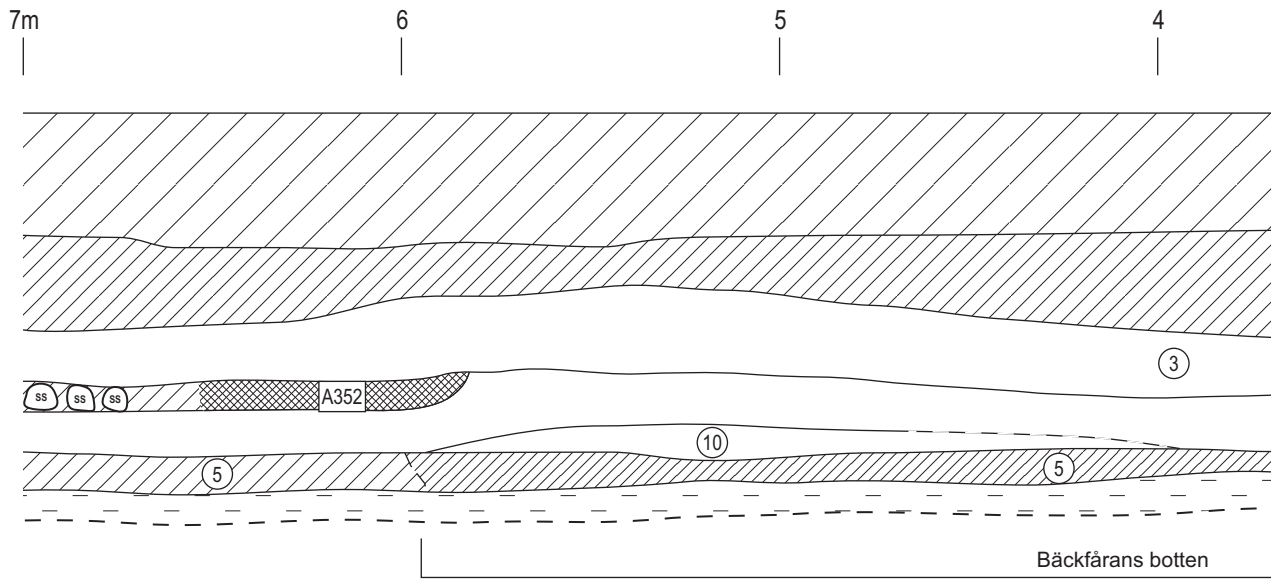
- 1 Matjord
- 2 Äldre matjordslager. Mörk gråbrun lera, rikligt med skårviga och skörbrända stenar, 0,08-0,12 m, enstaka bitar bränd lera.
- 3a Ljusbrun lera, enstaka kolstänk.
- 3b Som L3a, men något ljusare, sannolikt samma lager.
- 4 Gråbrun lera.
- 5 Svartgrå lera.
- 6 Gråsvart lera.
- 7 Ljusbrun lera.
- 8 Gråsvart lera.
- 9 Grå lera.
- 10 Brun lera.

Profil 1 mot N

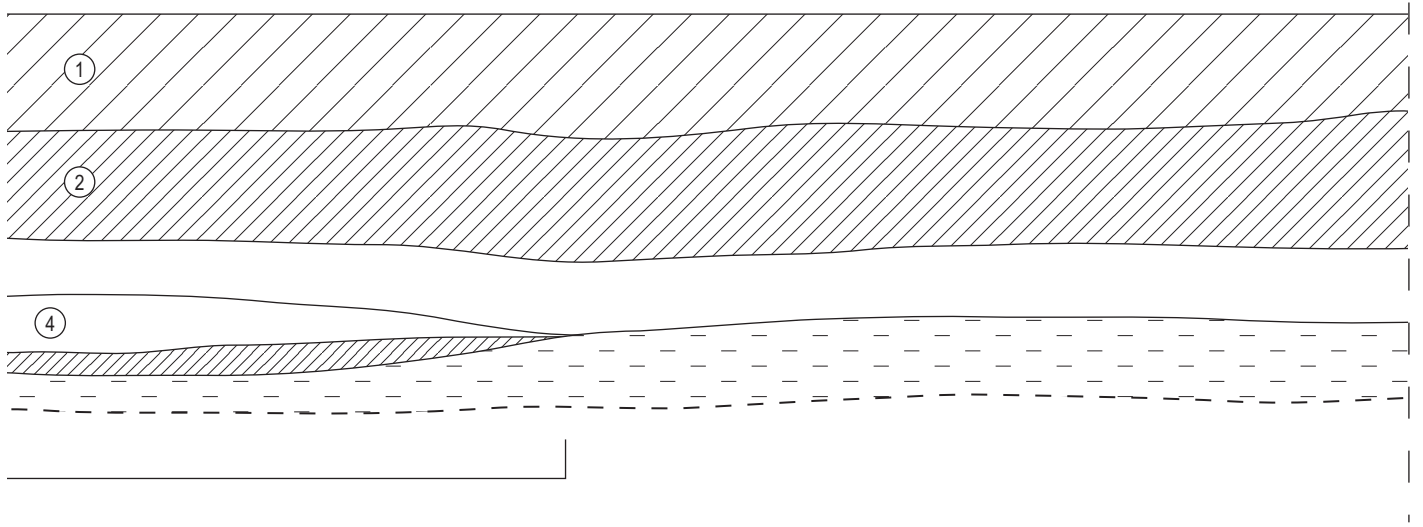

Vallsberg 1:34
Väderstad socken
Mjölby kommun, Ög
RAÄ 168
Profiliritning
Skala 1:20
Dnr 590/06
2007-01-25 Emma Karlsson
Renritning Lasse Norr

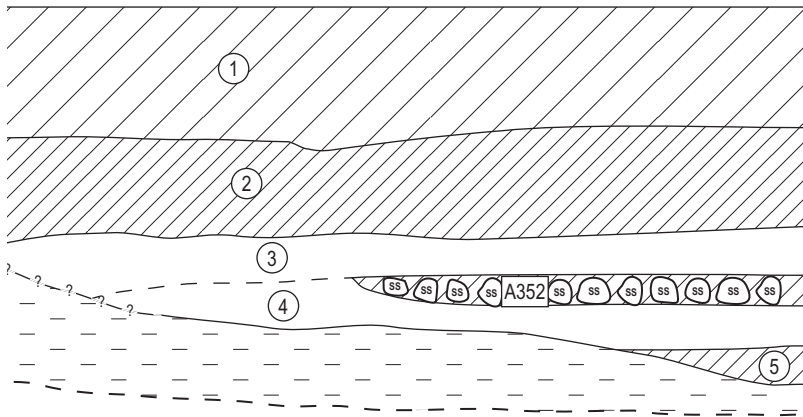

Profil 3 mot N

3 2 1 0m

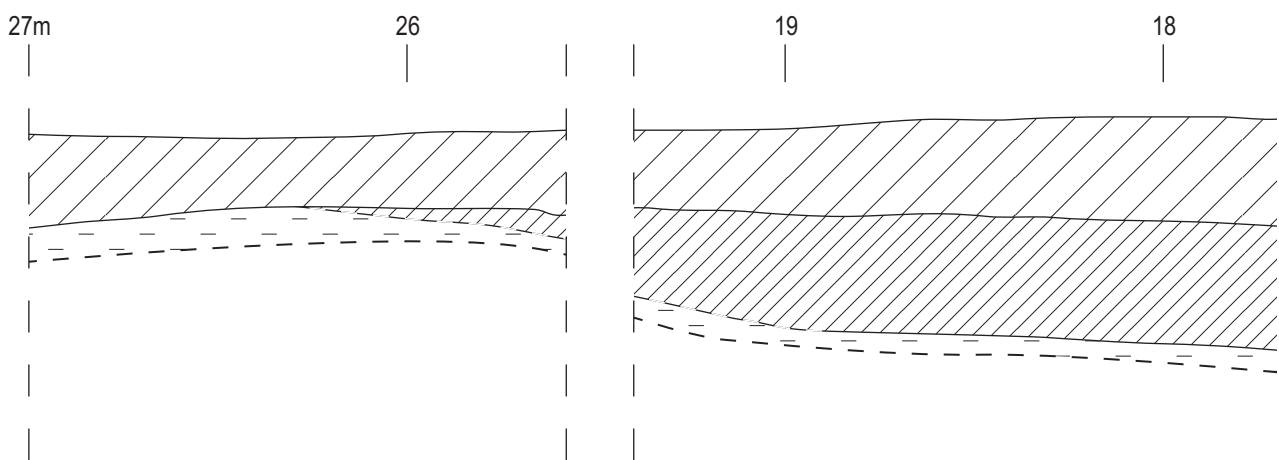
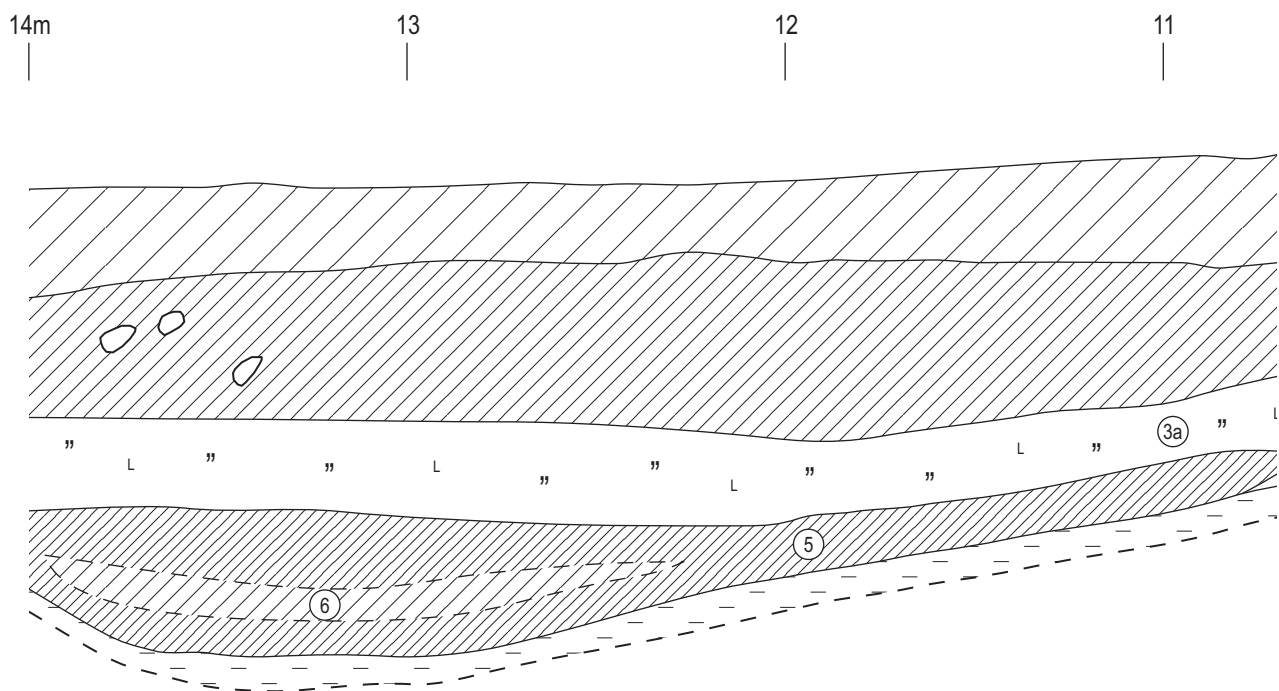

9 8 7m

Vallsberg 1:34
Väderstad socken
Mjölby kommun, Ög
RAÄ 168
Profilritning
Skala 1:20
Dnr 590/06
2007-01-29 Emma Karlsson
Renritning Lasse Norr

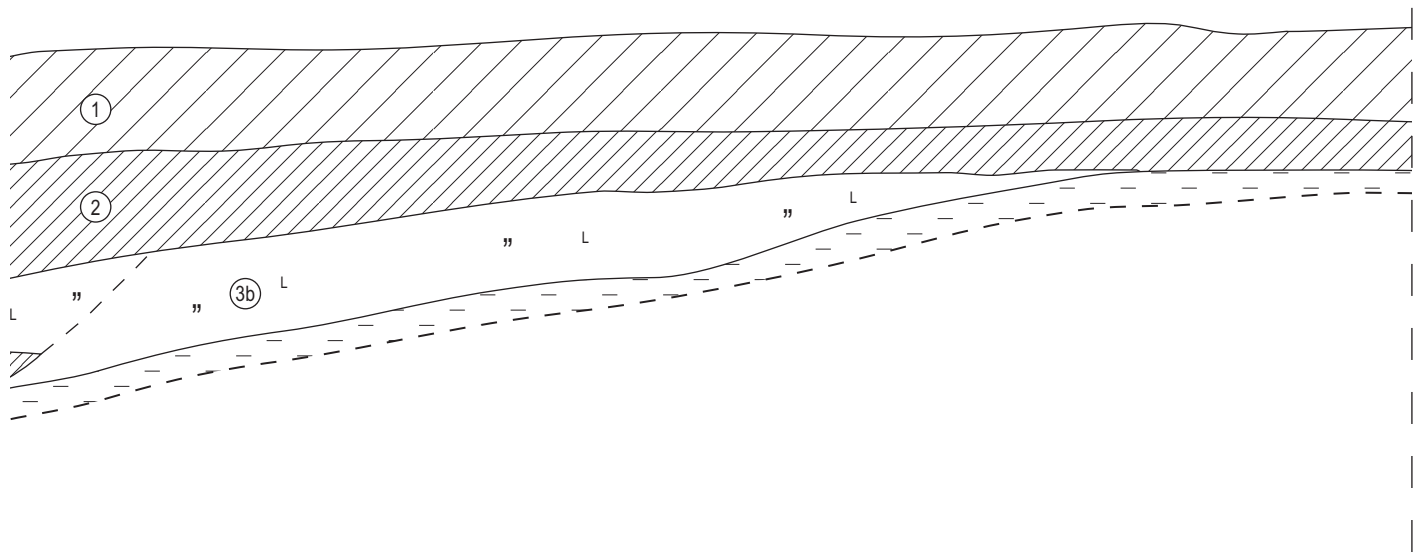
Profil 2 mot N

10

9

8

7m

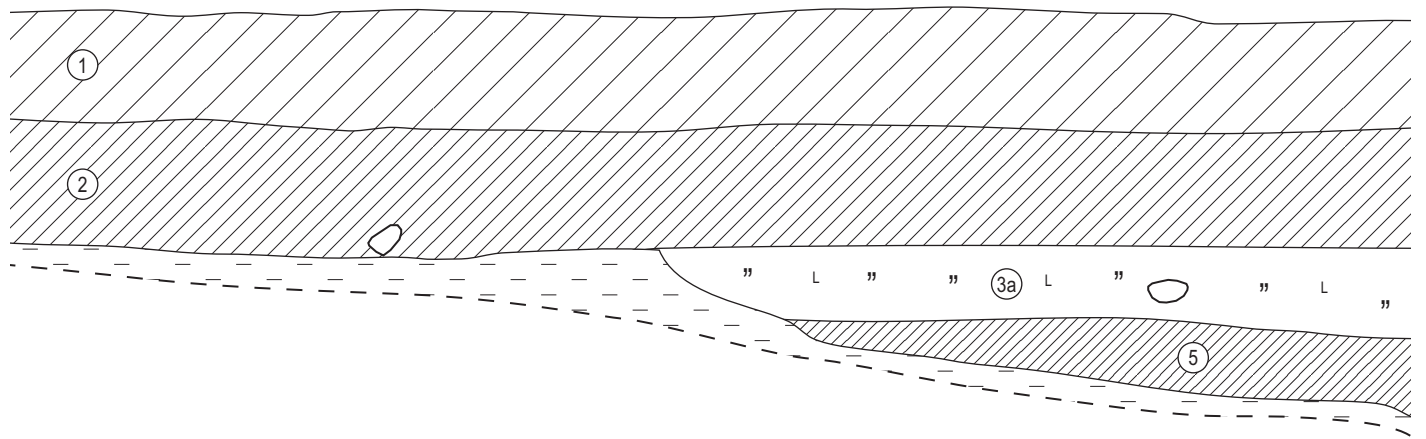

17

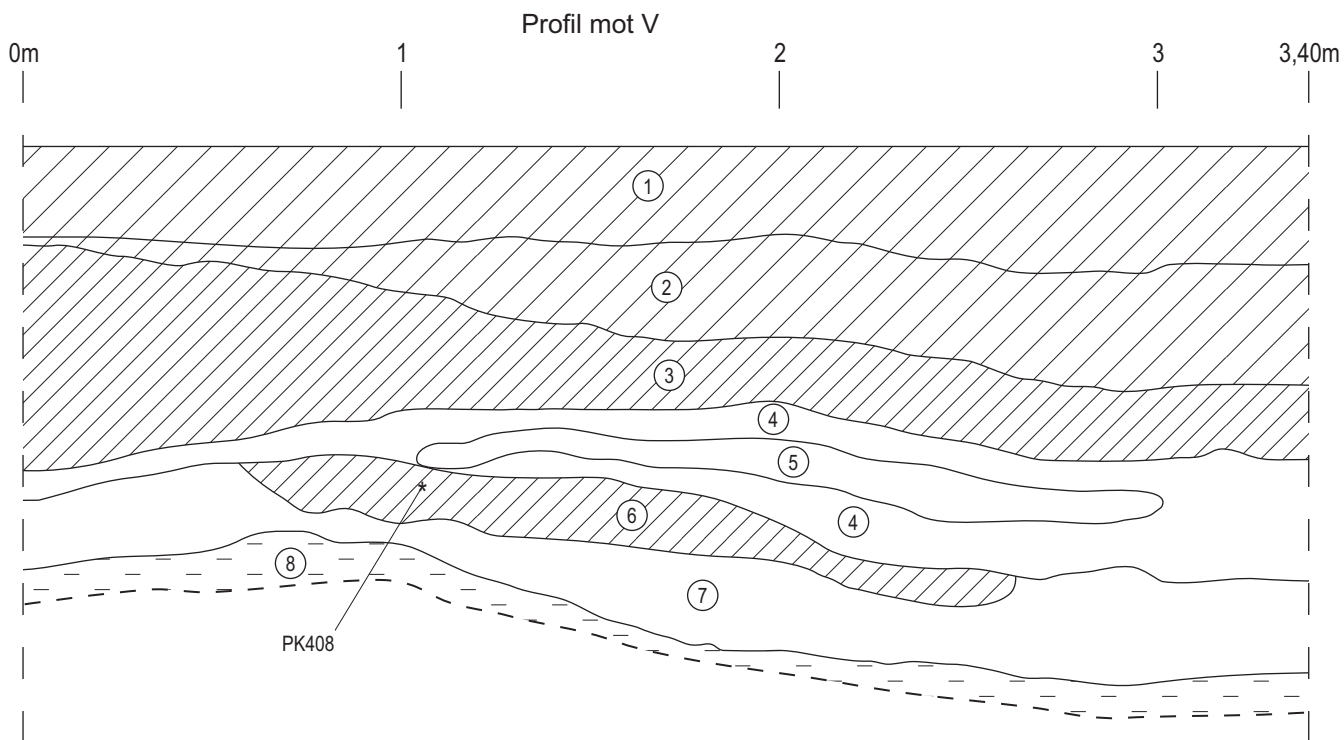
16

15

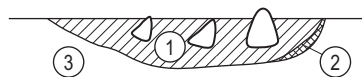
14m

Vallsberg 1:34
Väderstad socken
Mjölby kommun, Ög
RAÄ 168
Profilritning
Skala 1:20
Dnr 590/06
2007-01-29 Emma Karlsson
Renritning Lasse Norr

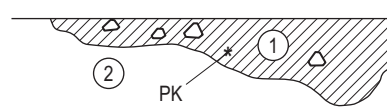

A232
profil mot N

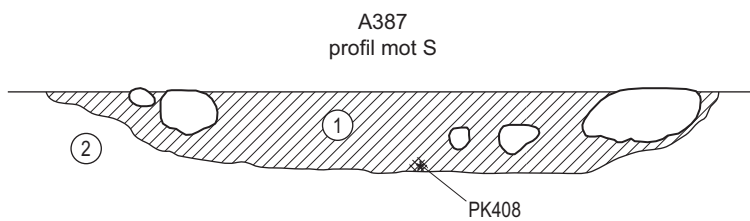
- 1 Brun lera med rikligt inslag av skärersten och kol.
- 2 Sotlins.
- 3 Undergrund, ljusbrun lera.

A372
profil mot N

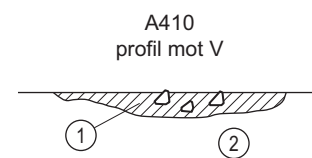

- 1 Grå lera med rikligt inslag av skärersten och kol.
- 2 Undergrund, ljusbrun lera.

- 1 Matjord / lera.
- 2 Äldre matjordslager, ljus rödbrun lera.
- 3 Grå lera.
- 4 Ljusgrå lera.
- 5 Rödbrun lera.
- 6 Gråsvart lera med inslag av kol och sot.
- 7 Gulgrå lera med inslag av sotstänk.
- 8 Undergrund, gul lera.

- 1 Gråsvart lera med rikligt inslag avhelt skärvig sten samt enstaka brända ben.
- 2 Undergrund, ljusbrun lera.

- 1 Grå lera med rikligt inslag av skärvsten och kol.
- 2 Undergrund, ljusbrun lera.

Vallsberg 1:34
 Väderstad socken
 Mjölby kommun, Ög
 RAÄ 168
 Profilirritning
 Skala 1:20
 Dnr 590/06
 2007-01-26 Emma Karlsson
 Renritning Lasse Norr

Östergötlands länsmuseum och Riksantikvarieämbetet UV Öst genomförde 2007 en arkeologisk undersökning inom RAÄ 168:2, Väderstad socken, Mjölby kommun, Östergötland. I undersökningsområdets sydöstra del framkom ett flertal kulturlager samt några härdar. Det yngsta av lagren har tolkats som ett äldre matjordslager. Lagret, som innehöll skärvsten, brända och obrända ben, keramik och lerklining, överlagrades av ett par av härdar från yngre bronsålder/förromersk järnålder. Det äldsta lagret utgjordes av ett gråsvart lerlager med inslag av enstaka kolbitar. Kolprov från lagret har daterats till tidigneolitikum och i anslutning till lagret framkom även ett fragment av en tjocknackig slipad yxa. Lämningarna ska sannolikt kopplas samman med det större vattendrag som funnits direkt norr om undersökningsområdet.